

Držićev makijavelizam

Milivojević, Nenad

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:237510>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-03-26**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet
Odsjek za kroatistiku

NENAD MILIVOJEVIĆ

DRŽIĆEV MAKIJAVELIZAM

Diplomski rad

Pula, 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet
Odsjek za kroatistiku

NENAD MILIVOJEVIĆ

DRŽIĆEV MAKIJAVELIZAM

Diplomski rad

JMBAG: 0140011152, redoviti student
Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost, diplomski studij
Predmet: Hrvatska književnost u prožimanjima
Mentorica: prof. dr. sc. Valnea Delbianco
dr. sc. Dubravka Dulibić-Paljar

Pula, 2018.

SADRŽAJ

UVOD.....	4
NICCOLÒ MACHIAVELLI.....	6
1. Rani život i naobrazba.....	6
2. Prvo pojavljivanje u javnosti i diplomatski rad.....	8
3. <i>Vladar</i>	15
4. Ostavština.....	20
MARIN DRŽIĆ.....	22
1. Dubrovnik: Grad država.....	22
2. Mladost i prva naobrazba Marina Držića.....	24
3. Studij u Italiji.....	29
4. Povratak u Dubrovnik.....	32
5. Smrt u Veneciji.....	38
DRŽIĆEV MAKIJAVELIZAM.....	40
1. Urotnička pisma.....	40
2. Držić – urotnik u očima povjesničara književnosti.....	51
ZAKLJUČAK.....	58
POPIS SLIKA.....	60
POPIS LITERATURE.....	61
SAŽETAK.....	64
SUMMARY.....	65

UVOD

Kraj 15. i početak 16. stoljeća u Firenci, osim niza dinastičkih borbi za prevlast, obilježio je i talijanski mislilac i dramaturg Niccolò Machiavelli (1469. – 1527.). Machiavelli je bez sumnje bio je jedna od najpoznatijih i najutjecajnijih političkih figura Firentinske Republike onoga doba. Također, imao je privilegiju putovati i biti članom diplomatskih poslanstava koja su boravila na brojnim dvorovima tadašnje Europe. Njegovo najpoznatije djelo *Vladar* značajno je i danas, a predstavlja svojevrsni priručnik za vladare svih epoha.

Marin Držić, najpoznatiji hrvatski renesansni komediograf, rodio se 1508. u vrijeme kada se Dubrovnik nalazio na vrhuncu svoga razvoja. Kao i Machiavelli, od rane je mladosti obrazovan u humanističkome duhu što je uvelike odredilo njegov životni put kao dramatičara, ali i kao političkoga mislioca teoretičara. Zadnjih godina svoga života Marin Držić odlučio se za urotnički prevrat (1566.) i to baš u vrijeme boravka u Firenci, rodnom gradu Niccolòa Machiavellija. Taj Držićev, prilično neuobičajen pothvat, podijelio je suvremene književne povjesničare koji od pronalaska urotničkih pisama pa sve do danas s posebnim žarom raspravljaju kako uspostaviti odnos između Držića komediografa i Držića urotnika, odnosno mogu li se u izravan odnos dovesti Držićeva djela i urotnička pisma koja su bila namijenjena vojvodi Cosimu I. Mediciju i njegovu sinu Francescu. Razmatranje njihovih stavova, analiza postavki na kojima počivaju, uočavanje srodnosti, ali i odstupanja u argumentaciji toga problema predmet je ovoga rada. U skladu s time javlja se i potreba da se kao Držićeva misao, tako i misao velikoga Firentinca, pomno istraže i prikažu. U prvome dijelu rada dajemo uvid u život Marina Držića te povijesne prilike s ciljem da na temelju poznatih biografskih podataka razmotrimo okolnosti koje su odredile njegov životni put. Isto tako biti će riječi o životu i djelu Niccolòa Machiavellija, talijanskog diplomata, književnika i mislioca, dok se posebno predstavlja njegovo najpoznatije djelo *Vladar*. Osvrt na Machiavellija čini se neophodan kako bismo pomnije istražili problem Držićeva makijavelizma.

U glavnome dijelu rada obrađuje se Držićev urotnički pokušaj iz 1566., kada tijekom srpnja i kolovoza šalje tajna pisma vojvodi Cosimu I. i njegovu sinu Francescu Mediciju

s ciljem da ih pridobije u viziju „sretnoga grada“ Dubrovnika. Iznose se nadalje različita književnopovijesna tumačenja Držićeva djela i njegove političke misli. Prva interpretacijska tumačenja bila su usmjerena prema Držićevu odnosu s vlastima Dubrovačke Republike, dok su se novija tumačenja odnosila na čitanje Držićeva književnog opusa u kontekstu urotničkih pisama. Osim doprinosa Živka Jeličića, Lea Košute, Slobodana P. Novaka i drugih književnih povjesničara, osobito važna tumačenja iznijeli su Frano Čale i Milovan Tatarin. Rad završava sintezom navedenih tumačenja te artikuliranjem vlastita pristupa Držićevu književnom radu i njegovoj političkoj misli.

1. NICCOLÒ MACHIAVELLI

1. 1. Rani život i naobrazba

Firentinska je republika nekoć bila jedna od najrazvijenijih i najperspektivnijih gradova država u Italiji i Europi općenito. Trgovci i bankari širom svijeta prenosili su slavu svoje države. Prava moć Firentinske republike mogla se očitovati u činjenici da je jedno vrijeme bila kreditor europskim monarhijama poput Francuske i Engleske. Svakako trebamo spomenuti i firentinske umjetnike poput Leonarda, Raffaella i Michelangela koji su spadali među najcjenjenije umjetnike renesanse. Firenca je bila mala država, no ono što joj je manjkalo u površini nadoknađivala je uspješnim bavljenjem politikom, prvenstveno politikom ravnoteže sila. Time je postigla veliki ugled na političkoj sceni tadašnje Europe.¹

Što se tiče unutarnjeg uređenja države, Firenca je još od 1289. godine razvila visok stupanj demokracije (narodna vladavina). Na vlasti su se izmjenjivali firentinski građani svih slojeva, birani izvlačenjem imena iz velikih kožnih torbi. Za onoga tko nije bio izabran obnašati spomenute dužnosti, u šali bi govorili da je lud ili da je bolestan. Zanimljivo je da su najkraće mandate imali upravo članovi gradske vlade. Da bi se izbjegla mogućnost korupcije svaki je građanin, ostajući pri tome anonimn, mogao optužiti vladinog funkcionera za bogaćenje i zlouporabu položaja.²

Niccolò Machiavelli rođen je 3. svibnja 1469. godine u Firenci, kolijevci talijanske renesanse a ujedno i jednom od najbogatijih gradova Europe toga doba. Machiavellijev otac Bernardo, inače odvjetnik po profesiji, naslijedio je dugove oca i stričeva koji su ga kasnije sputavali u daljnjoj karijeri. Bernardo Machiavelli nije bio siromašan čovjek. Mogao je ugodno i lijepo živjeti, iako ne raskošno, na imanju svojih predaka. Imao je kuću u ulici Guicciardini južno od rijeke Arno te kuću i zemlju na selu, u malome mjestu po imenu San Casciano, tridesetak kilometara od Florence. Također, ne može se reći da je mogao pružiti kvalitetnu naobrazbu svojoj djeci (Primaveri, Margheriti, Niccòlu i Tottu). No bilo kako bilo, mladi Niccolò dobio je privilegije u naobrazbi kao što je to

¹ Grubiša, Damir: *Predgovor*, Machiavelli, Niccolò: *Vladar*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998., 10.

² Isto, 11.

dobio i jedan od najpoznatijih Firentinaca svoga doba - Lorenzo Veličanstveni. U jednom je segmentu Lorenzo ipak više prosperirao budući da mu je bogatstvo moglo donijeti i dodatnu naobrazbu (trening i segment lova). Jedini dokaz o tome gdje vidimo Machiavellija kao lovca jest u jednoj kasnijoj izjavi koju je u pismu napisao Francescu Vettoriju, firentinskom ambasadoru u Rimu 1513. godine.³ Machiavelli u njemu pripovijeda kako ponekad zna provoditi vrijeme u „jadnom“ hobiju, odnosno postavljanju zamki za ptice. Jednom od najskromnijih i najmanje zahtjevnih oblika lova.

...Ustajem prije zore te pripremam mamac za ptice. Izlazeći iz kuće s kavezima izgledam kao Geta dok se vraćao iz luke sa Amphitryonovim knjigama. ⁴ Dnevno znam uloviti najmanje dvije a najviše šest ptica. Tim hobijem bavio sam se cijeli mjesec rujan. Onda je taj hobi, jadan i čudan kakav jeste, nestao na moje veliko nezadovoljstvo.⁵

Za uvid u djetinjstvo, sinovu naobrazbu te pogled u svakodnevicu života u Firenci možemo zahvaliti njegovom ocu Bernardu, točnije njegovim memoarima pod nazivom *Libro di Ricordi* koji pomno opisuju događaje od 1474. pa sve do 1487. godine.⁶

Kada je imao sedam godina Machiavelli uči latinski jezik i njegov učitelj je Maestro Matteo, a samo nekoliko mjeseci poslije njegov novi učitelj latinskoga je Battista di Filippo da Poppi čija je škola bila u crkvi Svetog Benedetta. S deset godina mladi Niccolò uči aritmetiku, a s dvanaest opet se spominje latinski i ovaj put pod nadzorom novog učitelja Paola da Ronciglionea, istaknutog humanista svoga vremena.⁷ Nakon toga, nekoliko godina unaprijed (1481.) Bernardo Machiavelli ponosno zapisuje u svojim memoarima kako njegov sin Niccolò sam piše latinske tekstove pod mentorstvom Marchella Adriania. Zadnji put kada se spominje u memoarima svoga oca Machiavelli

³ Gilbert, Allan: *The letters of Niccolò Machiavelli*, University of Chicago Press, Chicago, 1988., 14.

⁴ *Geta* je komedija iz 12. stoljeća a ujedno i adaptacija Plautove komedije pod nazivom *Amphitryon*

⁵ Gilbert, *The letters of Niccolò Machiavelli*, 140.

(Napomena: Ovaj kao i svi ostali prijevodi iz djela koja nisu dostupna u hrvatskome prijevodu, jesu autorski)

⁶ Isto, 15.

⁷ Isto, 16.

ima 18 godina. Nakon toga opet čujemo za njega tek 1497. gdje se pojavljuje u očevim pismima koja govore o obiteljskoj imovini.

Koje je knjige njegov otac Bernardo imao u svojoj privatnoj knjižnici ne možemo sa sigurnošću znati. U memoarima, spominju se razne pravne knjige te one povijesne, koje će Machiavelliju zasigurno pomoći u kasnijem oblikovanju *Firentinskih povijesti*. Tu je kopija Livyjevih *Povijesti* koju je Bernardo dobio od svećenika i astrologa po imenu Nicolò Tedesco. Također, iz memoara možemo iščitati da je bio vlasnik barem dvije knjige Flavia Bionda. Prva knjiga bila je *Dekade* a druga *Italia illustrata*. Nema indikacija da je u svojoj kolekciji imao knjiga poezije. Onu naobrazbu koju nije mogao dobiti u školi ili u privatnosti očeve knjižnice Machiavelli je dobio od samog grada Firence. Oni ljudi istih ili sličnih interesa, koji nisu bili zaokupljeni radom u industrijama svile i vune, nalazili bi se na prostranim gradskim trgovima gdje bi u takvom eruditnom okruženju raspravljali o trgovini, političkim temama, latinskoj poeziji i modernoj literaturi. Tu se po svemu sudeći našao i mladi Niccolò Machiavelli koji je pomno slušao (ponekad i govorio) sve što su stariji i učenici Firentinci govorili i tako oblikovao svoj um za predstojeće stvari koje su mu slijedile.

1. 2. Prvo pojavljivanje u javnosti i diplomatski rad

Renesansni humanizam predstavlja izučavanje klasične antike koji se javlja prvo u Italiji (Firenca, Napulj, Rim, Venecija, Ferrara, Mantova) a poslije i u drugim zemljama zapadne Europe. Cilj renesansnog humanizma bio je da se studiranjem humanističkih znanosti: (*studia humanitatis*) gramatike, retorike, historije, poezije i moralne filozofije čovjeka nauči elokventnom govoru i pismu te osposobi za aktivno sudjelovanje u životu svoje zajednice. Humanistički učitelji vjerovali su da se njihovi učenici, kroz učenje retorike, latinskog i povijesti, najbolje spremaju za aktivno bavljenje politikom.

Firentinski su dužnosnici još od 1375. godine običavali zapošljavati vodeće gradske humaniste na prestižne pozicije u gradskoj vladi. U vrijeme dok je Machiavelli odrastao, na mjestu prvog kancelara nalazio se Bartolomeo Scala (također prijatelj Bernarda Machiavellija) a nakon njega na to mjesto dolazi Marcello Adriani (nekadašnji

Machiavellijev učitelj). Upravo je humanistička naobrazba pomogla Machiavelliju da dođe na dužnost tajnika Druge firentinske kancelarije u ljeto 1498. godine, baš u vrijeme promjene režima.⁸

1494. godine Firencem vlada obitelj Medici koja je na sebe navukla bijes stanovništva predajom ključeva toskanskih utvrda francuskom kralju Karlu VIII. Iste godine Medičejci su istjerani iz grada te je uspostavljen republikanski sustav na čelu kojega je došao Girolamo Savonarola. Četiri godine, koliko je trajala njegova vladavina, obilježile su njegove oštre propovijedi u kojima je kritizirao papu i Rim te brojne vatre na gradskim trgovima u kojima se spaljivalo sve ono što koči moralnu naobrazbu ljudi (perike, skupocjena odjeća i slično). Naposljetku je papa Aleksandar VI. izopćio Savonarolu te je zaprijetio građanima Firence koji se ubrzo okreću protiv njega. Nije bilo potrebno dugo da se podigne optužnica protiv Savonarole te da ga se, po nalogu pape, spali na lomači a njegov pepeo baci u Arno. Na njegovo je mjesto došla nova vlada na čelu s Pierom Soderinijem.⁹

Mogli bi pretpostaviti kako su se Adriani (nekadašnji učitelj a sada prvi kancelar) i Soderini sjetili učenika i dali mu priliku da se dokaže. Nije na odmet ni spomenuti kako je Machiavellijev otac Bartolomeo također bio član humanističkih krugova te kako je prijateljevao s istaknutim humanistima toga doba.

Godine 1498. Niccolò Machiavelli prvi se puta pojavljuje u aktivnom političkom životu Firence. Naime, prijavljuje se za posao drugog kancelara i kako je ranije napisano, dobiva ga uz plaću od dvije stotine zlatnih florina. Inače, to mu je bio drugi pokušaj da se domogne istoga mjesta s time da je prvi puta njegova zamolba odbijena. Budući da je sa svega dvadeset i devet godina izabran na tako visoko mjesto u vladi postoji pitanje je li prije toga obavljao nekakav sličan činovnički posao. Dokaza za to nemamo.¹⁰

U jednom pismu iz 1513. godine koje je uputio Vettoriju govori sljedeće:

Razgovarao sam s Filippom o ovome svome djelcu, bi li bilo dobro da ga dam ili ne dam a nužda me tjera da ga dam, jer se trošim i ne mogu dugo ostati ovako, a da zbog

⁸ Skinner, Quentin: *Machiavelli: A very short introduction*, Oxford University Press, New York, 2000. 7.

⁹ Ridolfi, Roberto: *Girolamo Savonarola - Italian Preacher*, <https://www.britannica.com>

¹⁰ Gilbert, *The letters of Niccolò Machiavelli*, 18.

siromaštva ne postanem prezren. Osim toga želio bih da me ova gospoda Medici zaposle pa makar tako da mi daju kotrljati neki kamen, jer ako ih zatim ne bi pridobio, tužio bih se sam na sebe i stoga, kad bi se pročitalo, vidjelo bi se kako petnaest godina što sam se bavio umijećem politike nisam ni prespavao ni proigrao i moralo bi svakome biti dragocjeno da se posluži nekim tko je na račun drugih stekao toliko iskustvo.¹¹

Tajnici Firentinske republike obavljali su tri vrste posla. Prvi posao bio je donošenje zakona koji se tiču unutarnjeg uređenja države (Firenca je bila slobodan grad). Drugi posao se odnosio na stalno nadgledanje toskanskog teritorija. Naime, Firenca je vladala većim brojem manjih gradova: Pistoia, Prato, Arezzo i Pisa. Ovi gradovi su uživali male privilegije, ali su uvijek bili pod budnim okom Firenze. Treća vrsta posla bila je usmjerena na vanjsku diplomaciju. Budući da je Firenca bila jedna od neovisnih talijanskih država, nije morala nikome podnositi račune, stoga je mogla izravno pregovarati s tadašnjim monarhijama.¹² Tako je Machiavelli, osim što je bio uključen u unutarnje poslove države, imao prilike okušati se i u vanjskoj diplomaciji. Dakle, Machiavelli je isprva bio poznat samo po sjajnim izvješćima o ratu i diplomatskim misijama koje je pisao kao drugi firentinski kancelar. Još uvijek se nije nalazio na čelu misija već na nekoj administrativnoj dužnosti. No bez sumnje možemo reći kako se u uskim političkim krugovima dobro znalo za mladoga tajnika Druge kancelarije.¹³

To vidimo iz pisma koje Machiavelliju šalje njegov mlađi kolega Biagio Buonaccorsi:

Ne želim propustiti a da vam ne javim koliko su vaša pisma po volji, i vjerujte mi, Niccolò, jer znate da nisam sklon laskanju, kada sam vaša pisma čitao nekim uglednim građanima, silno su vas pohvalili, a meni bijaše vrlo drago, te sam se trsio da ponekom riječju vješto potvrdim to mišljenje, pokazujući s kolikom lakoćom to radite.¹⁴

¹¹ Isto,144.

¹² Isto,18.

¹³ Grubiša, *Predgovor Vladar*, 12.

¹⁴ Isto

Godine 1499. Machiavelli odlazi u Forlì u misiju kod grofice Caterine Sforze, jedne od najpoznatijih ženskih plemkinja tadašnje Europe. Za ovu neustrašivu ženu koja je u slobodno vrijeme uživala u lovu, plesu i alkemiji, veže se jedna neobična priča koja se zbila 1484. godine. Naime, jedne kobne večeri urotnici ubijaju njezina muža Girolama a njezinu djecu i nju bacaju u tamnicu. Imajući u vidu da je groficu odlikovao vatreni temperament, nije odustajala u namjeri da sačuva ono što je njezino te je odbijala predati vlast urotnicima. Nakon što je treći put dovedena na pregovore te usprkos prijetnji životom njezinoj djeci, pred urotnicima je podigla suknu i izgovorila legendarne riječi: *Budale! Zar vam nije jasno da imam tijelo s kojim mogu napraviti još djece!*

Kolika je točnost ovih riječi i dan danas ostaje temom debate pojedinih povjesničara. Zanimljivo je da je o ovom događaju izvijestio i sam Machiavelli u svojoj knjizi *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, izdanoj posthumno 1531. godine.¹⁵ Naredne godine (1500.) odlazi na diplomatsku misiju u Francusku, na dvor Luja XII. Ova misija potaknuta je povodom rata s Pisom koji je trajao od 1496. u nadi grada da stekne neovisnost. Prva putovanja i stvari koje je na njima naučio poslužila su mu u brojnim budućim spisima u kojima se oštro protivi neodlučnosti u ratu i opasnosti, nedorečenostima i sporom političkom odlučivanju.¹⁶ Već je tu prerekao skori kraj postojanja talijanskih gradova država, i dalje je teorizirao o njihovoj mogućnosti postojanja, o unutaršnjem i političkom uređenju koje će završiti pred superiornijim silama kao što su Španjolska, Francuska i Njemačka.

Pred kraj 1500. Machiavelli se vraća u Firencu gdje ga zatiče niz osobnih problema. Sestra mu umire dok je bio u Francuskoj a otac nedugo prije njegovog odlaska. Također, njegovo mjesto u Drugoj firentinskoj kancelariji je pod upitnikom i ništa mu drugo ne preostaje nego da ostane u svom gradu. Iste godine upoznaje Mariettu Corsini koja mu ubrzo postaje ženom (1501.) i koja će mu, uz to što će mu biti vjerna pratilja kroz cijeli život, roditi šestero djece.

Godine 1502. Machiavelli je u Imoli upoznao vojvodu Cesarea Borgiju, čovjeka koji će mu poslužiti za oblikovanje njegova najpoznatijega djela *Vladar*. Kao priznati

¹⁵ Jansen, Sharon, *The Monstrous Regiment of Women - I Am the Daughter of One Who Had No Fear*, <http://www.monstrousregimentofwomen.com>

¹⁶ Skinner, *Machiavelli: A very short introduction*, 9.

izvanbračni sin pape Aleksandra VI. i njegove ljubavnice Vanozze dei Catanni, postao je nadbiskup i kardinal već sa šesnaest godina.¹⁷ Cesare je imao u planu prigrabiti za sebe teritorij koji će mu pasati uz titulu. Prvo je osvojio Faenzu, Piombino i kada se zaustavio kod Urbina zahtijevao je od Firence da uđu u formalni savez te da pošalje diplomata s kojim će pregovarati o uvjetima. Čovjek za ovaj delikatan zadatak bio je Machiavelli kojemu će ovo diplomatsko putovanje biti jedno od najvažnijih u karijeri, budući da je mogao biti promatrač i pomagač u stvaranju tadašnjih država.¹⁸ Njegov boravak u Imoli trajao je četiri mjeseca pri čemu je, kroz brojne razgovore s vojvodom, Machiavelli dobio još bolji uvid u personu slavnog Cesarea Borgije. U jednom od svojih pisama napisao je:

Vojvoda je primjer nadčovjeka u svojoj hrabrosti. Također, on je pojedinac velikih ciljeva koji sebe smatra sposobnim za bilo što.... Njegove akcije nisu ništa manje ljepše od njegovih riječi, jer on njima kontrolira sam.... ...u tako kratkom vremenu izgradio je snažne temelje za budućnost, te da ga fortuna nije napustila, svladao bi svaku zapreku.¹⁹

Ukratko, Machiavelli nije Borgiju smatrao običnim vojvodom, već novim oblikom moći koja je nadolazila u Italiji.

Posebno je zanimljiv jedan događaj vezan za vojvodin beskrupulozan karakter i sposobnost koju je imao u donošenju teških odluka. Kada su krajem 1502. u Romagni izbili građanski nemiri pod utjecajem jednog od Cesarevih poručnika (Rimirra de Orca), koji je po svemu sudeći samo obavljao naređenja koja su mu dana, stanje u regiji došlo je u nezavidan položaj. Borgija se, kao i nebrojeno puta dotad, našao u perpleksnoj situaciji koju je na sebi svojstven način riješio u svoju korist. Pozvao je de Orca u Imolu gdje ga je dao ubiti. Njegovo tijelo dao je presjeći na dva dijela te postaviti na gradski trg. Na kraju ovoga događaja Machiavelli je zapisao:

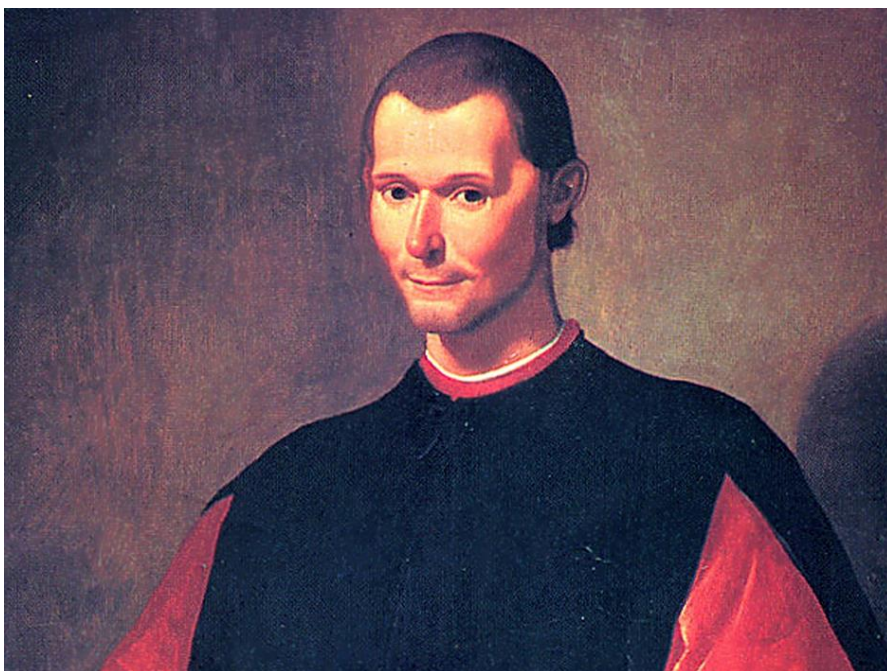
¹⁷ Machiavelli, Niccolò: *Machiavelli Volume I.*, Createspace Independent Publishing Platform, 2016., 21.

¹⁸ Skinner, *Machiavelli: A very short introduction*, 10.

¹⁹ Isto, 11.

To je bilo zadovoljstvo vojvode, da pokaže kako u bilo kojem trenutku može stvoriti ili uništiti čovjeka, uvijek po zaslugi.²⁰

No sve se to počelo mijenjati već iduće godine. 1503. Machiavelli odlazi na diplomatsku misiju u Rim gdje se opet susreće s Cesareom. Naime, papa Aleksandar VI. umro je u osmom mjesecu iste godine a njegov nasljednik, papa Pio III. umire samo mjesec dana nakon što je izabran. Nakon što Cesare za svog kandidata podupre kardinala Giuliana della Roverea (jer bi za uslugu bio nagrađen činom generala papinske vojske i s time opet zaprijetio granicama Republike), vlada u Firenci očekuje dnevne informacije o razvoju stanja u Rimu.

Slika 1. Niccolò Machiavelli, portret Santi di Tita iz 16. stoljeća (27. 01. 2018.)

Giuliano della Rovere velikom većinom biva izabran za novog papu (uzima ime Julije II.) te se stvari rapidno mijenjaju za Cesarea Borgiju, ovoga puta na gore. Sam Machiavelli čudi se u svojim izvještajima kako je vojvoda posve zanemario činjenicu da je della Rovere proveo deset godina u izgnanstvu pod pontifikatom prijašnjeg pape Aleksandra VI., njegova oca. Isto tako, Borgia se previše oslanjao na svoj ego i

²⁰ Isto, 20.

samouvjerenost da nije primijetio kako ga fortuna pomalo napušta. Dva tjedna nakon što je Rim dobio novog papu a vojvoda ostao bez obećane titule, u pokrajini Romagni dolazi do pobuna koje najavljuju skori početak kraja za Cesarea Borgiju. U svojim pismima Machiavelli će se prisjetiti Borgije još dva puta. Prvi puta kada će konstatirati kako je vojvoda ostao potpuno zatečen iznenadnoim gubitkom naklonosti *fortune*, te je prestao donositi odluke s onom čvrstinom koja ga je krasila u prošlosti. Drugi puta kratko je napisao kako malo po malo, vojvoda polako klizi u svoj grob.²¹ Kardinalne pogreške, koje je prema Machiavelliju, napravio Cesare Borgija bile su te da nikako nije smio poduprijeti kandidaturu pape Julija II., pogotovo ako mu je njegova obitelj u prošlosti načinila zlo, i drugo jer se pretjerano uzdao u naklonost *fortune* koja je, prema svim zakonima jednom morala skončati.²²

Između 1506. i 1510. godine (misija u Rim a nakon toga u Francusku) Machiavelli je poslan na dvor Maksimilijana – poglavara Rimskog carstva. Naime, car Maximillian imao za želju doći u Rim i tamo se okruniti, ali mu je za taj pothvat nedostajalo sredstava koja je tražio od Republike. Dvije godine pregovora i dva diplomata (Vettori i Machiavelli) nisu bili dovoljni da se dođe do rješenja. Iste godine pothvat je otkazan.

Još jedan utjecajni vođa Europe onoga doba bio je novoizabrani papa Julije II. koga je Machiavelli dobro upoznao. Osim pomenutih događaja koji su se zbili 1503. Machiavelli boravi u Rimu još 1506. godine kada je poslan od strane Republike da istraži papine namjere koje su uključivale osvajanje Bologne i Perugie, gradova koji su nekada pripadali Papinskoj državi a sada su se nalazili pod vlašću Francuske. Četiri godine poslije (1510.) nakon što papa Julije II. objavljuje rat Francuskoj, (barbarima kako ih on naziva) Machiavelli putuje u Francusku kako bi obrazložio stav Republike o novonastaloj neprilici. Naime, s jedne strane Firenca se nije htjela zamjeriti papi a s druge, uvijek su bili poznati kao saveznici Francuske. Svestrani diplomat spletkario je koliko je god mogao da održi status quo, te Firencu ostavi neutralnom ali bez uspjeha. Godine 1511., nakon dugih borbi, papa Julije II. ulazi u savez sa Španjolskom. Već naredne godine Španjolci trijumfalno ulaze u Italiju, i tjeraju Francuze iz Ravenne,

²¹ Isto, 13.

²² Isto, 15.

Parme i Bologne.²³ Machiavelli je imao znatan utjecaj u vladi svoga grada ali ipak ne toliki da bi prihvatili njegov prijedlog za stvaranje adekvatne vojske koja bi obranila grad.²⁴ Sve pukotine u demokratskom sistemu Republike, prije svega neefikasnosti rada službenih institucija, sporosti u političkom odlučivanju i brojnim nedorečenostima, koštale su istu njezinog statusa. Godine 1512. u Firencu ulaze španjolske trupe a s njima i bivši gospodari Firence - Medičejci.²⁵ Niccolò Machiavelli, inače sposobni diplomata, gubi svoj status preko noći. No ni to nije najteža nevolja koja ga je mogla zadesiti. 10. studenog iste godine biva krivo optužen da je imao udjela u loše organiziranoj uroti protiv obitelji Medici te biva bačen u tamnicu, gdje je mučen²⁶ te naposljetku prognan na svoje imanje gdje će ostati do kraja svog života.²⁷

1. 3. *Vladar*

Rane 1513. godine povratnička obitelj Medici doživljava svoj najveći uspjeh do sada. Naime, nakon smrti pape Julija II. kardinal Giovanni Medici odlazi u Rim gdje nakon konklave postaje novi papa – Lav X. Bio je to izniman trenutak za pripadnike vladajuće obitelji u Firenci budući da do sada niti jedan pripadnik Medičejaca nije izabran na tu funkciju. S ovim događajem prosperirao je ni manje ni više nego i sam Machiavelli.

Njemu je po nalogu vlade bio zabranjen odlazak iz Firence i to uz kaznu od 1000 zlatnih florina prekrši li dogovor. Isto tako morao je imati tri jamca koja bi platila istu svotu u slučaju da se odlučio na bijeg. To su bili Filippo i Giovanni Machiavelli te Francesco Vettori.²⁸

Po nalogu dobre volje novonastale vlade, oslobođen je svih optužbi te mu je ukinuta kazna (napuštanje granica države).²⁹ No bez pravog zaposlenja život u Firenci je skup.

²³ Isto, 22.

²⁴ Gilbert, *The letters of Niccolò Machiavelli*, 29.

²⁵ Grubiša *Predgovor - Vladar*, 11.

²⁶ Strappado – tehnika mučenja u kojoj se žrtvi vežu ruke iza leđa te je vješaju za plafon,. Nakon toga, žrtva se iznova pušta da padne na pod

²⁷ Skinner, *Machiavelli: A very short introduction*, 22.

²⁸ Connell, Willian, J.,“New Light on Machiavelli's Letter to Vettori, 10 December 1513” u: *Europa e Italia: Studi in onore di Giorgio Chittolini / Europe and Italy: Studies in Honour of Giorgio Chittolini* (Florence: Firenze University Press, 2011), 109.

²⁹ Skinner, *Machiavelli: A very short introduction* 23.

Machiavelli, kako bi prehranio obitelj, zarađuje za život sječom i prodajom drva iz svojih šuma. Ne mogavši više raditi posao za koju je stvoren, u osami svoje radne sobe bavi se analizom i promatranjem političkih događaja u Firenci i cijeloj Italiji.

Neće proći puno vremena dok Machiavelli ne pokuša po svaku cijenu dobiti posao u novoj vladi, posao koji bi odgovarao osobi njegova intelekta i sposobnosti. Uz pomoć svoga dugogodišnjeg prijatelja Francesca Vettorija, ambasadora u Rimu, pokušava zadobiti povjerenje novog pape. U jednom pismu koje je poslao Vettoriju u proljeće 1513. Machiavelli govori:

Ako vam je dosadilo raspravljati o stvarima, videći kako se mnogo puta zbivaju slučajevi mimo naših rasprava i zamisli što se stvaraju, imate pravo, jer se slično dogodilo i meni. No kad bih s vama mogao razgovarati, mogao bi vam napuniti glavu kulama u zraku, jer kad je sudbina htjela da ne znam raspravljati ni o trgovini svilom ni o trgovini vunom, niti o zaradama i gubicima, valja mi raspravljati o politici, pa se moram zavjetovati na šutnju ili raspravljati o tome.³⁰

Pripadnici vlade i dalje su se sjećali Machiavellija kao oštroumnog promatrača i analitičara političkih zbivanja u Italiji a i šire.³¹ Prijatelji iz svih dijelova Italije i svijeta nude mu razne poslove koji bi, barem donekle, odgovarali vokaciji vrhunskog analitičara i diplomata. Machiavelli ih redom odbija. Njegova želja je da opet bude u službi svoga grada – Firenze.

Kada se nova vlast stabilizirala u Firenci i kada papa razmišlja da za vladara postavi mladoga Lorenza Medicija (unuka Lorenza Veličanstvenog) Machiavelli smatra da je njegovo umijeće prijeko potrebno u novoj konsolidaciji države. Po svemu sudeći tako nastaje i njegovo najpoznatije djelo *Vladar*. Sam autor, u posveti govori kako oni koji žele pridobiti naklonost vladara čine to tako što će mu se dodvoriti stvarima koje ga

³⁰ Grubiša *Predgovor - Vladar*, 13.

³¹ Isto, 12.

(vladara) vesele. Stoga Lorenzu poklanja istoimenu knjigu kako bi ovaj, u što kraće vrijeme, pronikao u sve ono do čega je on sam došao nakon godina iskustva.³²

Nastanak *Vladara* (ili *O monarhijama*, kako je djelo bilo isprva nazvano) najbolje se vidi u jednom pismu koje je Machiavelli uputio Francescu Vettoriju. Ono, osim što opisuje tipičan Machiavellijev dan na selu, ujedno daje i autorovo financijsko, odnosno psihološko stanje uma. Pismo koje je datirano 15. prosinca 1513. govori kako je djelo po svemu sudeći završeno zaključno sa dvanaestim mjesecom iste godine.³³ Jedan dio pisma glasi:

*Tako u društvu tih ušljivaca skidam plijesan s mozga i iskaljujem zlobu svoje sudbine. No, kad padne večer, vraćam se kući i ulazim u svoju radnu sobu i na ulazu svlačim ovo svakidašnje ruho, puno blata i nečistoće, a oblačim kraljevsku i dvorsku odjeću i dolično odjeven ulazim u davne dvorove davnih ljudi, gdje me ljubazno primaju da se hranim onom hranom koja je samo moja i za koju sam se rodio, gdje se ne stidim razgovarati s njima, i pitati ih o razlozima njihovih postupaka; a oni mi u svojoj čovječnosti odgovaraju; i ne osjećam tijekom četiri sata nikakve muke, zaboravljam svaki jad, ne bojim se siromaštva, ne plaši me smrt; sam se prenosim k njima.*³⁴

Djelo se, prema obrađenim temama može podijeliti u četiri segmenta. Prvi dio obuhvaća poglavlja od 1. do 11. i u njemu se opisuju vrste monarhija i načini na koji se one mogu održati. Machiavelli razlikuje dva tipa monarhija: aristokratske (ili apsolutne, poput orijentalnih) i feudalne (europske). Feudalnu monarhiju lakše je osvojiti ali ju je teže zadržati. Kod apsolutne monarhije stvar je drukčija, teže ju je osvojiti ali potom osvajaču ne ostaje nitko drugi koga bi se trebao bojati. U ovom dijelu Machiavelli prvi puta govori o fortuni i to na primjerima Mojsija, Romula i Tezeja (monarhija do kojih se došlo vlastitom hrabrošću i oružjem).

³² Isto, 14.

³³ Connell, *New light on Machiavellis letter to Vettori – 10 December 1513.*, 94.

³⁴ Machiavelli, *Vladar*, 14–15

Drugi dio čine poglavlja od 12. do 14. koja opisuju ulogu vojne sile u očuvanju stabilnosti monarhije. Machiavelli navodi da je glavni uzrok propasti Italije bio njezino dugogodišnje oslanjanje na plaćeničke vojske. Nijedna monarhija nije sigurna bez vlastite vojske, sastavljene od vjernih podanika ili građana.

Treći dio obuhvaća poglavlja od 15. do 23. gdje se navode svojstva i kvalitete efikasnog vladara. Ovo je ujedno i najoriginalniji dio knjige.³⁵ Pravi vladar, koji se želi održati na vlasti mora naučiti da ne bude dobar, pa se toga držati ili od toga odstupati, ovisno prema potrebi,³⁶ a od dva zla, on se mora opredijeliti za ono manje.³⁷

Naposljetku, četvrti dio obuhvaća poglavlja od 24. pa do 26. Ona daju povijesni prikaz propasti talijanskih kneževina te završava apelom na ujedinjenje Italije. Pravi uzrok propasti talijanskih monarhija jest taj da su sve manjkale jednu stvar – vojsku, a dobre vojske ne može biti bez dva preduvjeta. Dobrih zakona i dobrih primjera državničkoga umijeća.³⁸ U ovom djelu Machiavelli otvara raspravu o dva temeljna pojma koja se vežu uz svakog dobrog vladara. To su *virtù* i *fortuna*. Po njemu, talijanskim vladarima nedostajala je vrlina. Naime, velika većina podanika bi mislila da je za vladara dovoljno da zna smisliti mudar odgovor ili izrekama pokazati oštroumnost, no bili su u krivu. Za njega je prijeko potrebno da spozna duh vremena u kome se nalazi i njemu se prilagodi. Inače je vladarevo djelo osuđeno na propast.³⁹ Vrlina se sastoji u tome da se iskoriste vrijeme i okolnosti. Machiavellijev prototip vladara nije filozof, već mješavina mislioca i ratnika, a sreću uspoređuje sa ženom koju je, po njegovim riječima, potrebno tući i krotiti.⁴⁰ Sreća je poistovjećena sa ženom i ona je prijateljica mladih jer su bezobzirniji i smjeliji. Vladar koji posjeduje tu vrlinu (i karizmu) jedini može razumjeti tijek zbivanja vremena u kome se nalazi i odrediti pogodan trenutak za osnivanje nove države ili preuređenje stare.⁴¹ Ovdje možemo povući paralelu s utjecajnim moćnicima koje je u svojoj diplomatskoj karijeri Machiavelli susretao. Po njemu svaki je od njih napravio istu fundamentalnu grešku koja je naposljetku pokvarila njegove planove. Njihova glavna slabost bila je ta da su svi odbijali biti fleksibilni u jeku novih promjena. Cesare Borgia

³⁵ Isto, 44.

³⁶ Isto, 46.

³⁷ Isto, 68.

³⁸ Isto, 73.

³⁹ Isto, 74-75.

⁴⁰ Isto, 76.

⁴¹ Isto, 78.

uvijek je bio previše samouvjeren, Maximilian je bio previše obazriv i previše je oklijevao dok je papa Julije II. u svemu postupao naprasito. Da su uspjeli prilagoditi svoje osobnosti tijekom vremena bili bi daleko uspješniji u svojim pothvatima. Umjesto toga, htjeli su preoblikovati vremena svojim osobnostima i tu su pogriješili.⁴²

Isprva je Vettori podržavao Machiavellijev naum, to jest da posluži kao posrednik između pape i njega te mu prezentira djelo namijenjeno mladome Lorenzu. No početkom 1514. godine nade koje je polagao u ponovno zapošljavanje u vladi obitelji Mediči nestale su. Vettori, nakon što je pročitao *Vladara* u cijelosti, više ne odgovara na Machiavellijeva pisma, te je nekadašnjem diplomatu sada jasno da njegovo djelo nije prihvaćeno s onom zahvalnošću koju je očekivao.⁴³

Nakon propalog pokušaja da stekne naklonost vladajuće obitelji, Machiavelli se okreće pisanju i refleksiji. U osami svoga doma piše *Rasprave o prvih deset knjiga Tita Livija*, zatim raspravu *Umijeće ratovanja* a na papinsku intervenciju firentinsko sveučilište povjerava mu pisanje opsežnih *Firentinskih povijesti*.⁴⁴ Najveću slavu za života postiže komedijama *Mandragola* (u vrijeme jednog prikazivanja 1523. godine u Veneciji kazalište mora prekinuti predstavu zbog velike navale publike i opasnosti da se zgrada ne sruši) i *Clizia*.

Machiavelli je nakon trinaest godina izbivanja iz svijeta aktivne politike konačno dobio mjesto u službi Medičejaca i to kao tajnik povjerenstva za firentinske utvrde. No sudbina se još jednom poigrala s njime. Godine 1527. opet je uspostavljena republika, koja ipak nije dugo trajala. Machiavelli se nada da će dobiti svoje staro mjesto visokog državnog činovnika ali uzalud. Revolucionarna vlada (s bivšim simpatizerima Savonarole) ne gleda blagonaklono na njega te skida njegovo ime s liste kandidata. Ovaj čin kao da je slomio Machiavellijev duh te se on povlači na svoje imanje gdje 21. lipnja 1527. godine umire.

Tek je u 18. stoljeću jedan engleski plemić prenio njegove kosti u crkvu Santa Croce u Firenci. Na njegovu grobu i danas piše: *Tanto nomini nullum par elogium* (Takvo ime ne može se dovoljno nahvaliti).

⁴² Skinner, *Machiavelli: A very short introduction*, 17.

⁴³ Isto, 54-55.

⁴⁴ Machiavelli, *Vladar*, 16-17.

1. 4. Ostavština

Makijavelizam, doktrinu koja je naziv dobila prema svome kreatoru Niccòlu Machiavelliju, možemo objasniti ovako: „Vrhovni zakon politike je uspjeh. Politika kao takva ne može priznati nikakav moralni zakon kao obvezujući. One stvari koje se smatraju lošim ponašanjem običnih ljudi, mogu biti jedne od najvažnijih dužnosti vladara ako država to zahtjeva od njega“.⁴⁵ Machiavelli je svoju političku doktrinu predstavio u dva najvažnija rada: *Rasprave o prvih deset knjiga Tita Livija* i u *Vladaru* – kratkom priručniku za vladare svih epoha.

U 16. stoljeću kada je *Vladar* nastao, Italija se nalazila u politički vrlo nestabilnom položaju. Bila je podijeljena u više gradova država koje su, iako snažne, sve više pokazivati znakove nemoći. To se u prvom redu odnosilo na unutarnje sukobe interesa. Machiavelli je dobro poznao te surove prilike pa je za obranu i održavanje reda u državi zagovarao akciju u kojoj se ne biraju sredstva. Machiavellijev tip vladara kosi se sa srednjovjekovnim prikazom istoga. Kao vrline vladara u srednjem vijeku ističu se njegov moral i bogobožnost, dok se kod renesansnog vladara isticalo njegovo obrazovanje, te zauzimanje za kulturni napredak države (mecena i prijatelj umjetnika). Kod renesansnog je vladara u prvom planu bila njegova sposobnost da sagleda političku realnost države. Bilo je potrebno da vladar bude upoznat o načinu na koji njegovi podanici žive kako bi njima mogao i vladati. Kako bi se održala vlast na takvom turbulentnom području, kakvo je Italija u 16. stoljeću svakako bila, vladar se nije smio sputavati moralom. Za njega vrijede posve drugi zakoni. Machiavelli je zato odvojio politiku od etike. Sva sredstva za postizanje cilja dozvoljena su ako dobrobit države to zahtjeva. Vladara koji se u bitci uzda u svoje sposobnosti na kraju će poštovati i njegovi protivnici. Machiavelli smatra kako se srećom donekle može upravljati i naizgled nepovoljne uvijete okrenuti u vlastitu korist. Vještina vladara odlikuje se u njegovoj mogućnosti da procjeni kada je povoljna okolnost za političku akciju. Cilj je uspostavljanje snažne i stabilne države, jer samo tako vladar može zaštititi svoje podanike.

⁴⁵ Ferrero, Guglielmo: *Machiavelli and Machiavellism*, <https://www.foreignaffairs.com>

Machiavelli je bio i prorok i pjesnik. Pjesnik, čemu svjedoči njegova drama *Mandragola*. Iako britka farsa, pokazuje nam svo Machiavellijevo pjesničko umijeće. Remek djelo onda a i sada, otvara pitanje kakve bi nam autor čarolije priuštio da se odlučio na još sličnih pothvata. Prorok, koji je bio „prikovan“ za mjesto u maloj državi, predvidio je da će teokracija donijeti Italiji propast ako se ona na vrijeme ne oslobodi njezinog utjecaja. Ujedno bio je i naivan jer je mislio da će se u svega nekoliko godina Italija oslobodi iste. Do tada je Italija (uz papinsku državu) dominirala Europom bez oružja a sada je, po Machiavelliju, bilo vrijeme da se naoruža i stvori zajedničku vojsku. Talijanski gradovi države bili su sposobni samo za male pobune, revolte, priređivanje gozbi te za pomaganje umjetnika. Machiavelli je kao običan građanin napisao prvu knjigu modernog ratovanja te ujedno predstavio svoju viziju o ujedinjenju Italije, odnosno stvaranju jedne moćne države (monarhije ili republike) koju će karakterizirati dobri zakoni i koja će imati sposobnost da sama sebe obrani.⁴⁶

Machiavelli je pravi primjer renesansnog čovjeka. Renesansni čovjek razapet je između plemenitih humanističkih ideja s jedne strane i surove realnosti s druge. Niccolò Machiavelli smatramo jednim od otaca politologije na čijim se razmišljanjima i danas temelji rad modernih političara, državnika te moćnika u svim profesionalnim sferama društva.

⁴⁶ Isto, 30. 01. 2018.

2. MARIN DRŽIĆ

2. 1. Dubrovnik: Grad država

Početak šesnaestoga stoljeća Dubrovnik je bio na vrhuncu svog razvoja. Državni teritorij zaokružen je kupnjom Konavala, središnji su odnosi sa svim susjedima te su kopnena i pomorska trgovina potpuno razvijene. Valja spomenuti kako je početkom šesnaestoga stoljeća dubrovačka trgovačka flota jedna od najvećih u Europi. Po svoj prilici bio je Dubrovnik poseban. S jedne strane vojno bio je nemoćan a s druge odlikovali su ga bogatstvo i ekonomska snaga. Kao takav bio je plijen za sve susjede. Od Venecije, feudalaca iz unutrašnjosti do novog i sve jačeg Osmanskog Carstva. Upravo je za takvo prosperitetno stanje Dubrovnika bilo potrebno puno ulaganja, žrtve i političke mudrosti.⁴⁷ Dubrovnik ima središnje odnose s Turskom i Španjolskom, posebnu zaštitu dobiva od Francuske te je u dobrim odnosima s talijanskim državama. Politika stroge neutralnosti bila je od najvećeg značaja za daljnji prosperitet grada. U ratnim prilikama, kojih je svakako bilo tih godina, Dubrovčani bi ostajali kao jedini neutralni trgovci na Mediteranu što im je, kao rezultat, donosilo velike zarade. Isto tako, znalo se naći i Dubrovčana koji su se bavili malo „zahtjevnijom“ vrstom posla. Najpoznatiji pojedinci bili su Serafim Gučetić i Marin Zamanja – obojica špijuni, jedan u službi francuskog a drugi španjolskog dvora.⁴⁸

Godine 1358. Dubrovnik se oslobađa prevlasti Mlečana i kao autonomna općina (Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije) ulazi u sastav ugarsko – hrvatske države. Svoju samostalnost i titulu Republike grad dobiva 1441. godine. Tu istu samostalnost i organizaciju vlasti zadržat će stoljećima, sve do svoje propasti.⁴⁹

Osim razvijene trgovine, Dubrovčani u raznim susjednim zemljama osnivaju svoje kolonije. Na istoku imaju kolonije u Beogradu, Sofiji, Novom Pazaru, Smirni, Varni. Na zapadu kolonije su na Siciliji, Apuliji, Malfetti (Južna Italija), Pisi, Anconi, Ravenni i Riminiju.

⁴⁷ Bogišić, Rafo: *Mladi dani Marina Držića*, Mladost, Zagreb, 1987., 9.

⁴⁸ Jeličić, Živko: *Marin Držić Vidra*, Naprijed, Zagreb, 1961., 42.

⁴⁹ Bogišić, *Mladi dani Marina Držića*, 10.

Organizacija vlasti u Dubrovniku bila je organizirana u skladu s republikanskim načelima. Gradom su vladala tri vijeća: Veliko vijeće, Vijeće umoljenih te Malo vijeće. Na čelu Republike nalazio se knez ali njegova titula bila je samo formalne prirode. Naime, kneževi su birani svaki mjesec te se njihova funkcija ogledala prvenstveno u primanju stranih izaslanika.

Vrijedi spomenuti da je početkom 16. stoljeća završeno s izgradnjom gradskih zidina i tvrđava koji su svojom funkcionalnosti i ljepotom odavali dojam cjeline i ljepote.⁵⁰

Kulturni napredak grada ne označavaju samo arhitektonska dostignuća već i razni spomenici, namještaj, slike i nakit. Sve su ljepše ukrašeni ormarići, škrinje, stolovi, zrcala i nakit, koji se proizvodi u samom Dubrovniku. Zlatarstvo je razvijeno već u srednjem vijeku dok do punog procvata dolazi baš u 16. stoljeću. Uz zlatarstvo, vrijedi spomenuti i slikarstvo. Isprva, pod utjecajem mletačke škole, umjetnici se ističu u svojoj vještini, ali poslije pronalaze vlastiti izraz koji ih je krasio. Najpoznatiji dubrovački slikari toga doba su: Vice Lovrin, Nikola Božidarević i Mihoč Hamzić.

Početkom novog stoljeća javlja se i značajnija promjena svjetonazora ljudi, prvenstveno u odnosu prema životu i umjetnosti. Grad prožimaju nova renesansna shvaćanja po kojima su knjige i znanost najvrjednije preokupacije koje čovjek može imati. Humanistički pokret značio je okretanje svijetu umjetnosti, znanosti i poezije.⁵¹ Pjesnici sve više pišu i prepisuju pjesme, javljaju se pripremljeniji nastupi kazališnih družina koje izvode crkvena prikazanja, plautovske komedije i farse. U privatnom životu gradskog stanovništva također se javljaju promjene. Kod stanovništva se javlja smisao za ljepotu i za raskoš, ukrašavanje i zabavni život. Sve ih povezuje učenost te zanimanje za nauku i umjetnost. Sve ovo pokazuje jedan novi Dubrovnik. Grad koji je jednim svojim dijelom posve ušao u renesansni teritorij.

Dakako, sve ovo vrijedi za dva gornja staleža dubrovačkog društva. To su prije svega vlastela, bogati trgovci i građani. Ostali građani koji su sačinjavali veliku većinu stanovništva živjeli su u veoma skromnim uvjetima. Velike razlike u kvaliteti života i teška svakodnevna borba za preživljavanje njegovih stanovnika s margine, također su označavale Dubrovnik onog vremena.

⁵⁰ Isto, 18.

⁵¹ Isto, 28.

2. 2. Mladost i prva naobrazba Marina Držića

Prve informacije o obitelji Držić nalazimo u 14. stoljeću. Naime, začetnik loze Držića Živko umro je 1400. godine i iza sebe ostavio sina Marina i unuka Nikolu. Živko je bio izvanbračni sin plemića Marina Držića i ujedno i utemeljitelj obitelji pučana.

Uz ovu priču javlja se legenda koja govori o tome kako su Držići izgubili plemstvo 1348. godine u vrijeme kuge jer su protiv volje senata napustili grad što je bilo strogo zabranjeno.⁵² Isto tako, vrijedi se pozabaviti i genealogijom imena Držić. Filolozi su utvrdili da prezime Držić dolazi od starog slavenskog imena Držimir, sačuvanog i u starim latinskim oblicima Dersimirus i Dergimirus (ili u skraćenom obliku Dersa, Derza). U 14. stoljeću spominje se u Dubrovniku oblik Držić. Istraživači su također ustvrdili i podrijetlo dubrovačkih Držića. Oni su navodno bili potomci suca Držimira s kraja 12. stoljeća i postali su u Dubrovniku dobrostojeća plemićka obitelj. Kasnija istraživanja nagađaju da su Držići došli iz Kotora u 12. stoljeću što bi najvjerojatnije moglo biti istina (kronike pokazuju da se u 12. stoljeću stvarno u Kotoru nalazila obitelj Derza koje, stoljeće kasnije, više nije bilo).⁵³

Otac Marina Držića, također imena Marin, rodio se 1463., iste godine kada mu je nastradao otac koji se našao kod Kneževa dvora u vrijeme eksplozije municije. U toj nesreći poginulo je oko 100 ljudi, od toga 20 članova vlastele. Godine 1496. Marin sklapa bračni ugovor s Anuhlom, kćerkom bogatog trgovca Marina Kotruljevića jednog od pripadnika najuglednijih građanskih obitelji.⁵⁴ Marin i Anuhla imali su plodan brak što može posvjedočiti broj djece – čak njih dvanaest (šest sinova i šest kćeri). Petero djece umrlo je odmah po rođenju (četiri kćeri i jedan sin). Za neke od sinova Marina Držića zna se kada su rođeni dok se za ostale sinove i za dvije kćeri ne zna. Za godinu rođenja najmlađeg sina Marina i Anuhle (Marina) uzima se 1508. (neka istraživanja dopuštaju pomicanje par godina kasnije).⁵⁵

Godina rođenja slavnog hrvatskog komediografa izvedena je prema uvidu rođenja njegove braće: Nike, Vice, Vlaha i Ivana te dokumenta o uvođenju klerika Marina Držića

⁵² Jeličić, *Marin Držić Vidra*, 43.

⁵³ Bogišić, *Mladi dani Marina Držića*, 33-34.

⁵⁴ Isto, 35.

⁵⁵ Isto, 36.

u rektorat crkve Domina u Dubrovniku i crkve svetog Petra na Koločepu. Mladost Marina Držića ostaje manje više nepoznata te većinu stvari možemo samo pretpostaviti pogledom u arhivske spise Dubrovnika s početka 16. stoljeća. Na primjer, možemo pretpostaviti da je Držić pohađao domaću gradsku školu u Dubrovniku. Tu školu pohađala su muška djeca vlastele i bogatijih građana, no kakvu je naobrazbu tamo stekao, ne možemo sa sigurnošću znati.

Ranije spomenuti događaj (uvođenje Marina Držića u rektorat crkve Domina u Dubrovniku i crkve svetog Petra na Koločepu) desio se 1526. godine i u tom trenutku mladi Držić najvjerojatnije ima osamnaest godina (postaje punoljetan).⁵⁶ Ta godina iznimno je važna jer se po prvi puta ime Marina Držića pojavljuje u javnom životu Dubrovnika. Po prvi puta on izlazi iz svoje anonimne mladosti i aktivno se uključuje u gradski život. Koliko je Marin Držić bio zadovoljan odlukom da upravo on krene stopama strica Andrije (koji je u to vrijeme bolestan) ostaje misterija. Iako, u djelima što ih je kasnije napisao, nijedno nije posvetio crkvi te se iz toga dakako nešto može zaključiti. Pretpostavka da je Marin Držić ušao u svećenički stalež zato što je za to imao predispozicije ili je sam „osjetio poziv“ ne može biti sa sigurnošću točna, pogotovo ako istu usporedimo s njegovim cjelokupnim životom i djelom.⁵⁷ Mladi Držić, morao je novi poziv prihvatiti onako kako su to odredili drugi. Bilo kako bilo, čini se da od samog početka Držić nije bio predodređen da bude tipičan dubrovački čovjek (trgovac i slično tomu), tj. onaj koji će zarađivati. Kao i još neki njegovi suvremenici (Mavro Vetranović, Nikola Nalješković, Dinko Ranjina) odlučio se za knjigu i odabrao put poete. Njegova opredijeljena bila su suprotnost svijetu trgovine, dinara i zlata.⁵⁸

Životno usmjerenje mladog Držića donosilo je sa sobom i određene dužnosti. Upravo zahvaljujući tome, on dolazi u još bolji doticaj s drugim ljudima, bliskom okolinom, svojim gradom Dubrovnikom i svijetom. Pretpostavlja se da je mladi klerik rado odlazio i na druga mjesta izvan grada. Tu su Pelješac i Konavle, mjesta gdje su Držići ili njihovi prijatelji imali svoje posjede. Bez neposrednog dodira sa seoskim stanovništvom i prirodom ne može se razumjeti Držićevo književno djelo.⁵⁹

⁵⁶ Jeličić, *Marin Držić Vidra*, 44.

⁵⁷ Bogišić, *Mladi dani Marina Držića*, 52.

⁵⁸ Isto, 54.

⁵⁹ Isto, 67.

Napomenuli smo važnost grada, seoskog stanovništva i prirode u oblikovanju Držićeva uma, sada vrijedi spomenuti pojavu koja je doprinijela istoj stvari, a to su knjige. Naime, u Dubrovnik je početkom 16. stoljeća pristizalo sve više knjiga. Osim crkvenih ili samostanskih knjižnica javljaju se i privatne, one malo bogatijih pojedinaca. Svaki učeni čovjek imao je svoju knjižnicu.⁶⁰ Knjige su donosili trgovci sa svojih putovanja, svećenici i hodočasnici. Knjiga je u tom vremenu bila vrijedan i tražen predmet u Dubrovniku. Često bi se znala ostavljati oporučno i lako se prodavala. Na policama se većinom nalaze latinski autori staroga Rima, srednjovjekovna literatura, Stari i Novi zavjet te razne znanstvene i humanističke knjige. Dakle, možemo zaključiti da Marinu Držiću u mladosti zasigurno nije manjkalo knjiga. Kao crkvenom licu vrata knjižnica bila su mu uvijek otvorena. Osim toga, Držić je u knjigama mogao uživati i u privatnosti obiteljskog doma jer njegov je stric Džore imao svoju knjižnicu. U jednom testamentu iz 1500. godine oporučitelj Džori Držiću ostavlja Marcijala, Ciceronove rasprave iz *Tuskula*, *Claudijana* i *Retoriku*. Imajući u vidu s kojim se knjigama Držić mogao susresti još od rane mladosti dobijamo moguću sliku o tome gdje je autor pronašao prve uzore. Taj prvi uzor svakako je bio Ciceron, čiji će „kult“ opasti tek u drugoj polovici stoljeća.⁶¹ Marko Tulije Ciceron po zanimanju je bio odvjetnik. Volio je retoriku te je i sam razvio vještinu govora. Vjerovao je da je iznimno važno kako se nešto izlaže i kako se raspoređuju argumenti. Retorikom su nadahnuti prolozi, dijalozi i monolozi kasnijih Držićevih drama. Ona je Držiću pomogla u izricanju osobnih stajališta i uvjerenja, bilo da se ona nalazila u pismima osobne prirode ili njegovim prolozima. Kada se uzmu u obzir igre riječi, digresije, obrati, uzrečice i argumenti u dramama Marina Držića, Ciceronova misao svakako je prisutna. Glavna teza Ciceronovih rasprava iz *Tuskula* jest stara Platonova misao kako je vrlina jedino dobro.

Ona je jedina vrijednost u životu, njoj treba posvetiti sve napore i nikakva patnja ni žrtva ne smiju biti zapreka da se živi prema zahtjevima vrline i kreposti. To je jedina i

⁶⁰ Isto, 81.

⁶¹ Isto, 100.

*prava čovjekova sreća, a da se ona postigne treba aktivirati sve snage da se zapreke razbiju i otklone.*⁶²

Tezu o značaju vrline u ljudskom životu možemo usporediti s onom Držićevom. U njoj autor govori o odnosu prema dobrim, plemenitim, skromnim i pravim ljudima – „ljudima nazbilj“. Na osnovu toga s pravom možemo pomisliti kako je Držić svoju tezu o postojanju oprečnih odnosno različitih ljudi, pronašao upravo u starim filozofskim koncepcijama.

Slika 2. Marin Držić, spomenik Ivana Meštrovića (06. 02. 2018.)

Spomenute knjige, s velikom sigurnošću bile su samo mali dio onoga što je Držić čitao i što mu je bilo dostupno. U svojim mladim danima mogao je čitati latinske pjesme istaknutih humanista ili ljubavne pjesme pisane narodnim jezikom. Također, Držić je čitao i pjesme bližih suvremenika i vršnjaka kao što su Nikola Nalješković, Nikola Dimitrović, Mavro Vetranović i drugi.⁶³

Ako i dalje govorimo o književnom obrazovanju mladoga Marina Držića, morali bi se osvrnuti na još jednu osobu iz njegove mladosti. To je istaknuti humanist Ilija Crijević.

⁶² Isto, 98.

⁶³ Isto, 101.

Budući da je Crijević upravljao humanističkom školom koju je jedno vrijeme pohađao i sam Držić, i da je imao samo riječi hvale za rimsku komediju (prvenstveno Plauta), logično je pretpostaviti kako je upravo on prenio oduševljenje za istu svojim učenicima i dubrovačkoj javnosti općenito. Prema njegovoj izjavi Plautovo djelo nije za svakoga. Ono je prvensteno za mlade, za one koji uče. Za one koji nisu površni konzumenti, nego žele učiti, a zatim i slijediti poruke Plautovog djela.⁶⁴

Humanisti, kao što je to bio slučaj i sa Crijevićem, proučavali su antičke pisce s dvostrukog aspekta: kao zabavno štivo koje čovjeku može olakšati život i kao odgojno štivo koje će pojedincu pružiti saznanja kako se treba vladati u životu. Humanisti su bili uvjereni kako djela antičkih autora mogu uspješno djelovati na čovjekovu narav. Iako je Držić u to doba bio još dječak, ne može se isključiti mogućnost kako je, neposredno od Ilije Crijevića, čuo sve pohvale na račun poznatog rimskog pisca komedija.⁶⁵

U vrijeme Držićevog uvođenja u svećeničko zvanje (1526.) odigrava se bitka na Mohaču i poraz ugarske vojske. Nakon toga Dubrovnik se okreće Turcima kao najboljem mogućem rješenju. Republika je priznata od strane Turaka kao suverena država ako će ostati vjerna Osmanskom carstvu. Dubrovčani se još jednom pokazuju kao izvrsni diplomati što će doprinijeti ekonomskom razvoju države. Upravo u Držićevo doba grad dostiže vrhunac svog privrednog razvoja.

U narednih desetak godina malo se zna o životu Marina Držića. Zna se na primjer da je u međuvremenu postao đakonom. Zna se da ga je 1536. godine gospođa Marta (opatica Samostana sv. Andrije) prijavila zbog neplaćanja stanarine (20 perpera). Dakle, znamo da je te godine Držić živio u kući koja je bila vlasništvo samostana i da stanarinu nije plaćao. Također možemo doći do zaključka da više ne živi u obiteljskoj kući.⁶⁶ Novac je nešto s čime je pjesnik imao problema još od svoje mladosti i na osnovu čega će temeljiti svoje kasnije radove.

Godina 1538. bila je jedna od najtežih u ekonomskom pogledu obitelji Držić. Iste godine Marin Držić odlazi na studij prava u Sienu „pripomognut“ upravo teškom financijskom situacijom svoje obitelji. Otac Marin sa sinovima Vicom i Ivanom (djelomično i s Marinom) posluje u Dubrovniku. Najstariji sin Niko je u Turskoj dok je

⁶⁴ Isto, 110.

⁶⁵ Isto, 102.

⁶⁶ Isto, 57.

Vlaho u Veneciji. Držići sva svoja sredstva ulažu u trgovinu, tj. baveći se izvozom sirovina iz unutrašnjosti Balkana u Italiju dok bi od prihoda osiguravali svoje trgovačke brodove i robu. Gdje su, i u kakvim ulaganjima pogriješili Držići, to se sa sigurnošću ne zna. Isto tako, na ruku im nije išla činjenica da su napetosti sve više rasle između kršćanskih zemalja na čelu sa Španjolskom, i Turske, koja je ugrožavala sigurnost plovidbe na Mediteranu.⁶⁷ Veliki sukobi Hejrudina Barbarose i Andreje Dorije započeli su sredinom 16. stoljeća te će doprinijeti cjelokupnoj izmjeni pomorskih ruta početkom 17. stoljeća kada se težište prebacuje s Mediterana na Atlantik.

Iste godine, braća odlaze pred notarijat i izjavljuju da su u stanju isplatiti samo pedeset posto svojih dugova a već iduće, velika i prostrana kuća (u blizini Dvora) jedne stare i ugledne obitelji, odlazi na dražbu.⁶⁸ Marin Držić, koji u tom trenutku ima 30 godina i već je zreo čovjek, odlazi u Sienu na studij prava. Od Vijeća traži novčanu pomoć te mu je ona i dodijeljena (30 zlatnih škuda), ali pod jednim uvjetom. Naime, Držić je morao imati dva jamca, nekoga tko će garantirati da će taj novac biti potrošen upravo na školovanje. Njih je našao u prijateljima Bartulu Zuzoriću i Niki Mažibradiću).⁶⁹ Izrazito mala suma a naročito i traženje jamca, svjedoče o tome na kakve su niske grane Držići spali. No, bilo kako bilo, Marin Držić će narednih šest godina provesti u Italiji. Da li se na takav pothvat odlučio upravo zbog ekonomske situacije obitelji kojoj je bankrot bio neminovan ili je odlazak predstavljao takozvani „bijeg“ u neku bolju sredinu, ne možemo sa sigurnošću znati.

2. 3. Studij u Italiji

Pred sam odlazak na studije Držić doživljava i svoje prvo karijerno promaknuće. Naime, dubrovačko Vijeće umoljenih izabralo ga je za orguljaša crkve Svete Marije i odredilo mu godišnju plaću od stotinu perpera. Kada na to dodamo svotu od 30 zlatnih škuda koju je dobio kao stipendiju pred odlazak u Italiju, dolazimo do svote koja po

⁶⁷ Jeličić, *Marin Držić Vidra*, 46.

⁶⁸ Isto, 46-47.

⁶⁹ Novak, Slobodan Prosperov: *Rekonstrukcija Držićeva životopisa od 1538. do 1543. prema novim dokumentima iz sienskih arhiva*, 2007., *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, 2007., <https://hrcak.srce.hr/174685>, 212.

svojoj prilici Držiću nije bila dovoljna za normalan život (prije odlaska prodao je prava na jednu četvrtinu majčina miraza nekom plemiću). Upravo iz tog vremena sačuvana je jedna izjava u kojoj otac Marina Držića govori o svom sinu. U njoj stoji kako je Marin, po zanimanju klerik, i kako će uskoro postati svećenik. Isto tako napominje kako je sina emancipirao od obiteljskih financija jer njemu kao kleriku ne priliči da se bavi trgovačkim poslovima.⁷⁰

U prosincu 1539. godine Držić je primljen na tri i pol godine u sijensku Casa della Sapienza. Tamo je prema nekim mišljenjima studirao pravo⁷¹, također i književnost⁷² (kako navodi jedan novootkriveni dokument iz 1540. u kome je Marin Držić – student književnosti) nazočan na krštenju sina Eneje Valentija, sijenskog kapetana). Također, pretpostavlja se da je autor uz pravo i književnost također učio i glazbu. Temelje za takvu pretpostavku nalazimo na više mjesta. U drugom prologu pastirske igre *Tirena* iz 1551. sam autor navodi kako je u Italiji studirao istu. Još jedan dokaz za ovu tvrdnju jest i jedna rečenica nećaka Marina Držića, Jera. On u svojoj genealogiji iznosi podatak u kome opisuje glazbenu vještinu svoga strica. O svome stricu Jero Držić piše: *Osim toga bio je izvrstan muzičar i svirao je svaku vrstu instrumenata.*⁷³

Koliko je godina Držić studirao u Sieni, zašto je upravo izabrao taj grad i je li uopće stekao nekakvu sveučilišnu diplomu prije odlaska sa studija, nije nam poznato. Ono što nam jeste poznato je činjenica kako je Držić bio osobito cijenjen među studentima, posebno onima iz inozemstva koji su ga nakon glasovanja 1541. godine izabrali za rektora studentskog doma i za vicerektora sveučilišta. Brojni talijanski studenti podržali su izbor Držića za novog rektora i s time mu omogućili izrazito visok položaj u hijerarhiji gradskih moćnika.

Za vrijeme svog mandata Držić je doživio nekoliko neugodnih afera i sukoba. Kao prvo, pobunio se protiv uvjeta plaćanja životnih troškova u studentskom domu (iz osobnih razloga) a nakon toga, kao svjedok sudjelovao je u jednoj istrazi koja se vodila

⁷⁰ Isto, 213.

⁷¹ Jeličić, *Marin Držić Vidra*, 49

⁷² Novak, *Rekonstrukcija Držićeva životopisa od 1538. do 1543. prema novim dokumentima iz sienskih arhiva*, 2007., <https://hrcak.srce.hr/174685>, 213.

⁷³ Bogišić, *Mladi dani Marina Držića*, 116.

protiv Andree Duccija, njegove braće i oca Guerrina, a sve povodom ubojstva dvojice portugalskih studenata.⁷⁴

Kao rektor sijenskog sveučilišta imao je Držić problema s osobnim uzdržavanjem. Mala stipendija koju je dobio od Vijeća sigurno nije dugo trajala a pitanje je s kakvom su redovitošću stizali crkveni prihodi iz Dubrovnika. Baš u to vrijeme Držić je imao žestokih problema s četvoricom nediscipliniranih studenata, te je njima, a također i Držiću, Senat zaprijetio smrću ako se sukob ne razriješi.⁷⁵

Godina 1542. iznimno je važna u Držićevoj biografiji. Naime, 8. veljače u kući plemića Buoncompagna della Gazaia (ili Agazzaria) u bližoj okolici Siene, održana je u tajanstvenim okolnostima jedna kazališna predstava.⁷⁶ U istražnim spisima sijenske policije piše kako je Marin Držić (*Magnifico Rettore* kako ga nazivaju u spisima) igrao ulogu ljubavnika. Nije poznato je li Držić i sam bio autor teksta tajanstvene predstave. Ono što je ostalo zapisano u arhivima kazuje nam kako su, osim lika ljubavnika, u predstavi igrali likovi poput pedanta, dvije udane žene, sluškinje, starac i dvije nedefinirane maske. Kaznene mjere protiv četrdesetak gostiju zatečenih u kući della Gazaia bile su vrlo oštre. Inače, te godine u Sieni (posebno u karnevalsko vrijeme) zabranjena su sva okupljanja a posebno izvođenje kazališnih predstava, na javnim mjestima, tako i u privatnim kućama. Marin Držić, zbog ugleda koji je obnašao, samo je opomenut te je oslobođen daljnje istrage. Dakle, dokumenti sijenske policije koji su nastali povodom istrage sporne kazališne predstave predstavljaju najstariji izvor koji Marina Držića dovode u vezu s kazalištem i dramom.

1542. godine, nakon što je 26. lipnja svečano razriješen dužnosti, Držić napušta Sienu, po svoj prilici jer je još jednom ostao bez financijskih sredstava. Nije poznato koliko se Držić zadržao u Sieni nakon prestanka obavljanja rektorske funkcije. Sasvim je poznato da svoj studij nije završio jer ga u popisima završenih studenata nema. Da se zaključiti kako je Držić za vrijeme svog studiranja u Sieni dobro upoznao kazališnu produkciju, posebno pastirskih drama koje su tom dijelu Toskane bile izrazito popularne. Uz novo stečeno znanje o kazališnoj produkciji u Sieni, Držić je usavršio i svoju

⁷⁴ Novak, *Rekonstrukcija Držićeva životopisa od 1538. do 1543. prema novim dokumentima iz sienskih arhiva*, 214.

⁷⁵ Isto, 216.

⁷⁶ Isto, 217.

glazbenu kulturu. Moguće je da je iz Dubrovnika stipendiran između ostaloga i radi studiranja glazbe.⁷⁷

4. siječnja 1543. godine Marin Držić se zajedno s dubrovačkim plemićem Lujom Sarakom, nalazi u Anconi. Još jednom je zapao u financijske poteškoće te od nekog Firentinca posuđuje 100 zlatnih dukata. Nekoliko mjeseci poslije (u srpnju) završava Držićeva „Sijenska avantura“ kada posljednji put boravi u tom gradu. Od tog trenutka pa sve do 1545. i stupanja u službu grofa Rogendorfa, izvori o životu Marina Držića posve su manjkavi.

2. 4. Povratak u Dubrovnik

Agonija trgovačke kuće braće Držić nastavlja se, te je po svoj prilici još gora nego u vrijeme Marinova odlaska u Italiju. Brat Vice (koji se u spisima opisuje kao najspretniji trgovac) traži azil u crkvi dok brat Vlaho također propada do kraja. Krajem 1544. godine Držić se vraća kući bez diplome i bez perpera te se savršeno uklapa u obiteljsko stanje stvari. U tim momentima u Dubrovniku se javlja avanturist grof Christoph von Rogendorf. Vijeće nastoji zadovoljiti istoga tako što ga vodi kroz grad i uvijek drži sitim i nasmijanim. Nedugo zatim, Marin Držić stupa na scenu. Kao čovjek o čijoj se duhovitosti naveliko priča u gradu, već nakon prvog susreta s grofom izražava želju da stupi u njegovu službu. Da li je to još jedan bijeg od stvarnosti kao što je 1538. bio odlazak na studij ne možemo sa sigurnošću znati. Klerik, bivši rektor, pjesnik pučanin sada postaje grofov sobar i zabavljač uz mjesečnu plaću od dva dukata, dva odijela na godinu i „uobičajene poklone“. Iste godine s grofom putuje na jednu, po svoj prilici, špijunsku misiju u Beč, no ubrzo traži raskid službe. U formulaciji otkaza Držiću stoji kako nije sposoban za tu službu.⁷⁸ Iduće godine ići će na još jednu misiju s grofom Rogendorfom, ovaj put u Carigrad no ni ona neće dugo trajati te se Držić još jednom vraća kući neobavljena posla. U gradu u kojemu je odrastao i koji je na njega ostavio ogroman utjecaj nailazi jedino na jad i tugu. Obitelj mu je praktički bez krova nad

⁷⁷ Isto, 218.

⁷⁸ Jeličić, *Marin Držić Vidra*, 52.

glavom. Dok mu se jedan brat skriva u crkvi drugi je posve upropašten. Držiću ne preostaje ništa drugo nego da obuče masku svoga *alter ega* Pometa – zabavljača sitih i bogatih gospodara.⁷⁹

Nakon više neuspješnih bjegova i nakon što je vidio svijeta, Držić se opet vraća u Dubrovnik te počinje njegovo plodno razdoblje bavljenja komediografskim radom. Uloga zabavljača je i dalje prisutna, samo što ovoga puta ne zabavlja grofa Rogendorfa već svoje sugrađane predstavama što se izvode pred Dvorom i na pirovima. Općenito se smatra da je sva svoja scenska djela napisao nakon povratka sa studija. Za tu pretpostavku postoji više razloga, no ne možemo isključiti mogućnost da je i prije odlaska u Sienu, i za vrijeme studiranja, napisao ili barem zamislio neku od svojih radnji. Prve literarne korake napravio je prije odlaska iz Dubrovnika, u svojim mladim danima. Držić, kao i velika većina njegovih vršnjaka i pisaca, počinje pisati petrarkističke pjesme. Od njegove mladenačke poezije sačuvalo se svega dvadesetak pjesama, koje su zajedno s još nekim, našle u izdanju iz 1551. godine.

U književnom razvitku Marina Držića, nakon ljubavnih pjesama, javila se danas nam nepoznata komedija *Pomet* koja je izvedena 1548. godine. Nakon nje tu su pastoralne drame: *Venere i Adon*, *Tirena* te djelomice sačuvani *Plakir* i *Džuho Kerpete*. Vrijedi napomenuti kako Držićeva pastorala nije nalik prijašnjoj, odnosno Tassovoj koncepciji iste. Držićeva pastorala predstavlja spoj sentimentalnog, idiličnog i realističnog elementa. Ona je spoj pastirske igre i seljačke lakrdije.⁸⁰ Tu su i komedije *Skup*, *Tripče de Utoľče*, *Arkulin* i još jedna koja je sačuvana u fragmentima *Pjerin* te pokladna igra *Novela od Stanca*.

Ubrzo nakon izvedbi prvih pastorala, točnije *Tirene*, javlja se polemika Držića i njegovih suvremenika. Prema nekim istraživanjima, jedan od tih suvremenika koji je oblatio pisca mogao je biti upravo Nikola Nalješković. Da li je posrijedi bila zavist ili nešto drugo ostaje velom tajne. Činjenica je da su obojica živjeli u istome gradu, bavili se istim poslovima, djelovali u istim krugovima i bili povezani rodbinskim vezama.⁸¹ Dakle, većina koje Držić oslovljava sa „mnozi“ optužuju autora da potkrada starijeg i

⁷⁹ Isto, 53.

⁸⁰ Isto, 75.

⁸¹ Stojan, Slavica: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnici renesansnog Dubrovnika*, HAZU, Zagreb – Dubrovnik, 2007., 69-70.

uglednijeg Vetranovića. Ni sam Remeta, kako su Vetranovića zvali, nije želio mirovati nego prigodnom pjesmom priskače Držiću u pomoć (*Pjesanca u pomoć Marinu Držiću*). No ni Držić nikome ne ostaje dužan te se obraća klevetnicima literarno, tj. kroz riječi svojih likova. Osim Vetranovića, od velike pomoći bio je plemić Sabo Nikolin Menze kojemu se Držić obraća u pjesmi pod brojem 25. (*Svitlomu i vridnomu vlastelinu Sabu Nikulinovu*). S druge strane postoji mogućnost da je Držić, već svojim prvim pojavljivanjem na kazališnoj sceni, komedijom *Pomet* silno uvrijedio određene slojeve društva (mlade pjesnike plemenita podrijetla) te je *Tirena* snosila posljedice.⁸²

Kada govorimo o klevetama s kojima je Držić bio suočen pojavivši se na javnoj sceni Dubrovnika sredinom 16. stoljeća, vrijedi spomenuti i druge prigode u kojima je autor bio svjedokom ili žrtvom napada. Jedan takav, možda i najpoznatiji, desio se 16. ožujka 1548. godine. Marin Držić išao je s Martinom Šumičićem, svećenikom Dominikom Restijem i njegovim nećakom Crevljarskom ulicom kada ga je mladić po imenu Vlaho Kanjica napao s motkom. Razlozi napada na Držića i dan danas ostaju nepoznati. Protiv njega na sudu svjedočili su svećenik Nikola, njegov nećak, jedan postolar i Kanjičina majka Vica. Na kraju Kanjica biva osuđen na 3 mjeseca zatvora i globu od 25 perpera.⁸³ Idući događaj odigrao se 22. prosinca 1552. u Rožatu, gdje su čovjek po imenu Bartol i njegov otac, Držića vrijeđali i gađali kamenjem. Treći napad na Držića desio se 5. lipnja 1554. godine. Mladić po imenu Ivan Dračevica napao ga je na Placi. Motivi napada nisu ostali zapisani.

Dubrovnik 16. stoljeća dao je nekoliko izrazito zanimljivih likova. Tu su vlastelin, bogati trgovac – građanin, zanatlija te najamni radnik ili kmet. Među njih dolazi široka galerija likova: kurtizana, remeta, negromanata, pustolova i pametnih slugu koji zapravo stvaraju zaplet, zapliću te naposljetku otpliću radnju. Oni čine „dušu“ drame. U njihovim rukama nalaze se niti svih komedija. Kada govorimo o inteligenciji, gospodari su u komedijama daleko ispod svojih slugu.⁸⁴

Držićevo remek djelo, komedija *Dundo Maroje*, jedna je od takvih a prikazana je 1551. godine u zgradi Vijećnice, od strane „Pomet družine“. Komediju otvara negromant

⁸² Šutalo, Goranka: *Nahvao – nazbilj trvenja: „Afera“ Tirena i Vetranovićeve apologija prigodnicom*, Vol. 35, No. 1, 2009., 147.

⁸³ Stojan, *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnici renesansnog Dubrovnika*, 65-66.

⁸⁴ Jeličić, *Marin Držić Vidra*, 146.

Dugi Nos svojim prolozima, te njegov tekst predstavlja polaznu točku za razumijevanje Držićeve filozofije, njegova odnosa s likovima (posebno Pometom) a također nam daje uvid u logičnost onoga što tek slijedi. To su prije svega urotnička pisma Cosimu Mediciju i njegovom sinu Francescu, ona koja će autor napisati pred sam kraj života.⁸⁵ Upravo je značenje negromantova prologa nagovijestilo moguću povezanost s urotničkim pismima petnaestak godina poslije.

Marin Držić započinje svoj prolog te Dugi Nos negromant od Velicijeh Indija, prikriivenom ironijom, govori dubrovačkoj vlasteli o zemljama koje je posjetio i o stvarima koje je vidio.

*Ja Dugi nos, negromant od Velicijeh Indija, nazivam dobar dan, mirnu noć i pritilo godište svitlijem, uzumnožnijem dubrovačkim vlastelom, a pozdravljam ovi stari puk: ljudi – žene, stare – mlade, velike i male, puk s kime mir stanom stoji a rat izdaleka gleda, rat poguba ljudske naravi.*⁸⁶

*Ma prije neg vam što od moje negromancije ukažem, hoću vam otkrit jedan sekret koji dosle od ovizijeh strana nijedan čovjek ni mudar ni triš mudar nije znao, od šta se su skule od mudraca vazda veoma čudile i veoma napastovale – sekret dostojan da ga vi znate, plemeniti i vrijedni Dubrovčani. Znate er kad se, jes tri godine, od vas odijelih, ončas se uputih put Indija Velicijeh, gdje osli, čaplje, žabe i mojemuni jezikom govore. Otole obrnuh put Malijeh Indija, gdje pigmaleoni, čovučuljci mali, s ždralovi boj biju. Otole otegnuh noga k Novijem Indijami.*⁸⁷

„Sekret“ ili tajna odnosi se na negromantovo putovanje u zemlju istine a to je „Indijah Starijih“ (nasuprot Velikih Indija koje bi se nalazile na prostoru današnjeg Hindustana ili Malih Indija koje bi trebale obuhvaćati Indiju preko Gangesa ili Pakistan. Ta utopijska zemlja Dalekog istoka nalazi se na kraju svijeta i predstavlja zemlju o kojoj sanja čovječanstvo. Ona je neka vrsta zemaljskog raja. Dalje, on daje analizu društvenog

⁸⁵ Isto, 177 -178.

⁸⁶ Držić, Marin: *Novela od Stanca / Dundo Maroje*, Školska knjiga, Zagreb, 1999., 57.

⁸⁷ Isto, 58 -59.

života daleke zemlje te opisuje podrijetlo takozvanih „ljudi nahvao“, protivnika Držićeve vizije, ljudi koji su neprijatelji „ljudi nazbilj“.

*I ti ljudi nahvao od ruke im ide učinit jednu konjuru da iz gospoctva izganu ljudi nazbilj. Ljudi nazbilj to uzazavši skočiše, uzeše oružje, izanaše sve te ljude nahvao i ne ktješe da jedan cigloviti za lijek u tzejijeh stranah ostane.*⁸⁸

Dakle negromanti su *ljude nahvao* (simbole ljudskih poroka) oživjeli i magijom stvorili da bi zajedno s njima došli u naše krajeve i postali brojniji od *ljudi nazbilj*.

Svoje političke stavove samo je mogao izreći u ovakvoj „prikrivenoj“ formi. Na osnovama prologa Dugog Nosa lakše pristupamo rekonstrukciji Držićeva portreta, a posebno njegova stava prema društveno političkoj stvarnosti onoga vremena. Tekst *Dunda Maroja* iz 1551. godine dokazuje kako je Držić već tada znao i imao jasnu sliku u kakvu svijetu živi i kakvi ga ljudi okružuju. U ono doba u Dubrovniku nitko nije smio javno govoriti loše stvari o svojim gospodarima, na daskama pozornice ili izvan nje. Za Marina Držića bio je to jedini način djelovanja, progovaranjem sa scene mogao je reći što zapravo misli.⁸⁹

Iako je u ovu teoriju, s današnjeg stajališta, teško povjerovati ne možemo se oteti dojmu da je Držić, kao poznati promatrač stvarnosti i vješti dramaturg, doveo svoje djelo u vezu sa stvarnošću tadašnje Republike.

Osam godina nakon što je prvi put izveden *Dundo Maroje*, Držić 1559. godine dramom *Hekuba* na kazališnu scenu Dubrovnika uvodi novi lik. Na sceni više nije bilo svetaca, heroja ni pastira. Držić je prikazao samovoljnog tiranina. Euripidova *Hekuba*, nastala kao slobodan prijevod adaptacije Lodovica Dolcea, prikazuje novi tip renesansnog moćnika, onoga koji je spreman da učini svako zlo. Na sceni, gledatelji su mogli vidjeti likove koji su im bili poznati, posebno u svojim radnjama. Ti likovi, odnosno taj svijet prikazuje kraljicu Hekubu koja gubi svoju djecu, ali ne prirodnom smrću nego zločinom. Posebna težina ove tragedije leži u činjenici da je Hekuba nekoć i sama bila

⁸⁸ Isto, 61.

⁸⁹ Jeličić, *Marin Držić Vidra*, 184.

moćnik, a sada je silom prilike postala žrtva.⁹⁰ Budući da su dubrovački gospari uvijek željeli mir u svome gradu, morali su dobro paziti da se ne pojavi nikako uznemirenje. Upravo su ga prepoznali u *Hekubi*, te su 1558. godine u razdoblju od tri mjeseca dva puta zabranili njezino prikazivanje. U obrazloženju je stajalo da bi riječi tragedije mogle uznemiriti ljude i navesti ih na razmišljanje. No Držić je bio uporan te je iz trećeg pokušaja drama prihvaćena i izvedena u vrijeme poklada 1559. godine.

U razdoblju od 1551. pa do 1559. izvedena su djela Marina Držića koja se po svemu sudeći mogu nazivati njegovim najboljim. Prvo djelo je komedija (*Dundo Maroje*) a drugo tragedija (*Hekuba*). Obje ih veže isti motiv zlata, novca ili dukata. U prvom djelu se zlato rasipa i troši na veliko dok se u drugom zbog njega ubija. Upravo je zlato bilo ono čega je Držiću toliko falilo u životu. Novac je u svakoj sceni, svakoj duši, na svačijoj pameti, u svakoj riječi, radnji, pomisli ili pokretu a ljudi se međusobno razlikuju po posjedovanju ili ne posjedovanju dukata.⁹¹ „Uzmi mi dukate, uzmi čast i život“ – govori lik Tripčeta u *Dundu Maroju*, „Amor nije Amor, zlato je Amor“ – govori Skup.⁹² Dubrovnik je grad novca i samo je mala većina uživala u moći i novcu. Ostalo stanovništvo, osim vlastele i građana, nazivani su općim imenom - puk. Bili su to sitni trgovci, zanatlije, obrtnici, mornari, ribari, posluga i radnici i oni su sačinjavali oko 2/3 stanovništva grada. Ovi najniži slojevi bili su potpuno bespravni. Marin Držić, nadimka Vidra, pripadao je svećenstvu te imao je određene povlastice no svejedno se znao suočavati s neimaštinom i poniženjima. Nije poznato kad je autor zaradio svoj nadimak. Da li ga je dobio u svojoj mladosti, na studiju u Italiji ili ga je zaradio na jednom od svojih putovanja u Beč ili Carigrad. Informacija o njemu sačuvana je nakon njegove smrti u izjavama suvremenika Mavra Vetranovića, Antuna Sasina te nećaka mu Jera Držića. U jednoj usporedbi i mogućem objašnjenju kako je autoru pripisan ovaj nadimak stoji:

Veoma znatiželjna ali i oprezna, brza i preplašena vidra je životinja koja se nerado otkriva pogledu ljudi i opasnih zvijeri i nerado izlazi iz svog skrovišta. Čim osjeti

⁹⁰ Bogišić, Rafo: *Nadahnuće i zbilja Tri posljednja koraka u životu Marina Držića*, Marin Držić 1508-2008.: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 5-7. studenoga 2008. u Zagrebu, Zagreb, 2010., 219.

⁹¹ Isto, 130.

⁹² Isto, 131.

*opasnost naglo šmugne i nestane u svojoj rupi. Tamo u svom prostoru gdje vlada šutnja i mir, gdje je sama i odvojena od ljudi i zvijeri, tamo se vidra i jedino tamo, osjeća sigurnom. I zato su njezini nužni i povremeni izlasci na površinu, povremena otkrivanja i očitovanja veoma rijetka i uvijek za nju predstavljaju opasnost. Ali upravo ti veoma, veoma rijetki izlasci i otkrića te brza i nagla povlačenja bila su dovoljna da se vidrina svojstva osjete ili naslute.*⁹³

Upravo su uprizorenja Držićevih scenskih djela, ma koliko god bila rijetka, uistinu bili vrijedni čekanja i svakog divljenja.

2. 5. Smrt u Veneciji

1563. godine Marin Držić odlazi iz svog rodnog grada te dolazi u Veneciju. Tamo obnaša dužnost kapelana venecijanskog nadbiskupa. Razlozi odlaska iz Dubrovnika nisu posve jasni, no mogu se naslutiti posljedice Tridentskog sabora koje su osobito pogodile dubrovačko svećenstvo.⁹⁴ Novi zakoni nisu blagonaklono gledali na dvosmisleni pogled na svijet dubrovačkog svećenika, te je još jedan bijeg, ovoga puta u Veneciju koja se iz političkih razloga oduprla koncilu, bio neminovan. Služba kapelana svakako je imala svoju pozadinu. Po svemu sudeći to nije bila pretjerano počasna služba niti je imala neku pretjeranu obvezu. Držić se nje primio iz dva razloga: jer mu je ona donosila materijalnu sigurnost i jer je pomoću nje mogao ozakoniti svoj duži boravak u Veneciji.⁹⁵

U ljeto naredne godine (1566.) Marin Držić nalazi se u Firenci gdje sprema svoj „posljednji veliki trud“, pisma gospodarima grada, poglavarima vladajuće obitelji: vojvodi Cosimu i princu Francescu Mediciju. Njima se autor oprostio od života i od literature. Pisma su datirana od 2. srpnja do 28. kolovoza i u njima, između ostalog, Držić traži pomoć u svrgavanju vladajućeg sloja Dubrovnika. Kako je vrijeme prolazilo a konkretan odgovor nije stizao, Držić najvjerojatnije postaje uznemiren, sumnjičav i naposljetku

⁹³ Bogišić, *Mladi dani Marina Držića*, 216-217.

⁹⁴ Jeličić, *Marin Držić Vidra*, 215.

⁹⁵ Isto, 216.

obeshrabren. Gospodari Firence, od kojih je toliko očekivao, nisu bili previše zainteresirani za njegov pothvat te se autor vraća u Republiku Svetog Marka.

Od datuma kada je napisao svoje oproštajno pismo u Firenci pa sve do smrti, prošlo je osam mjeseci. O tom periodu života Marina Držića ne postoji ni jedan podatak.⁹⁶ Možda i najzanimljiviji dio autorova života, tj. stanje njegova uma nakon propale urotničke epizode, zauvijek će ostati velom tajne. Nedugo zatim, nećak Mario odlazi u Dubrovnik s viješću da Marin Držić umro. Na kraju je od vijesti ostala samo zabilješka koja glasi ovako: Umro je u Mlecima 2. svibnja 1567. te pokopan u crkvi Zanipolo (svetog Ivana i Pavla).

Slika 3. Crkva svetih Ivana i Pavla u Veneciji (02. 10. 2018.)

⁹⁶ Bogišić, *Nadahnuće i zbilja: Tri posljednja koraka u životu Marina Držića*, 228.

3. DRŽIĆEV MAKIJAVELIZAM

3. 1. Urotnička pisma

U siječnju 1930. godine Jean Dayre (francuski slavist) otkrio je u firentinskom Državnom arhivu četiri pisma koja je Marin Držić, između 2. srpnja i 28. kolovoza 1566. godine, uputio vojvodi Cosimu I. Mediciju i njegovu sinu Francescu. Ubrzo nakon otkrića pisama, domaća literarna historiografija našla se pred zahtjevnim pitanjem. Tko se krio u ličnosti Marina Držića? Komedijaš iz Dubrovnika, ili urotnik iz Firence? Već je Jean Dayre, primijetio kako je Držić, obično smatran za dobroćudnog popa koji je zbog glazbe i zabave zanemarivao svoje svećeničke dužnosti. Držali su ga za profesionalnog zabavljača na veseljima i pirovima. Svoju misao zaključuje time kako su zbog sličnih sudbina stradali i pisci drugih komedija. Naime, njihov život želio se učiniti smiješnim te ga se htjelo poistovjetiti s njihovim djelom.⁹⁷ Nakon sedamdesetak godina, točnije 2007. Lovro Kunčević u arhivu u Firenci pronalazi još jedno pismo. Novootkriveno pismo pokazuje kako Marin Držić nije bio ignoriran od strane medičejskih vlasti kako se to ranije mislilo. Ono omogućuje da se donekle rekonstruira odnos firentinskog dvora prema Držićevu urotničkom planu. U pismima napisanim u srpnju i kolovozu 1566., Držić moli firentinske vladare da mu pomognu provesti državni udar u Dubrovniku. Prevrat je za cilj imao dvije stvari. Prva je bila rušenje nepravednog i nesposobnog aristokratskog režima a druga uspostava nove republičke strukture pod patronatom obitelji Medici.⁹⁸ Prema današnjim istraživanjima korpus pisama trebao bi sadržavati njih najmanje sedam, od kojih je danas poznato samo pet. Naime, nedostaju prvo, te najvjerojatnije peto pismo po redu. Prvo pismo trebalo je sačinjavati općenit opis grada Dubrovnika.

Prema Leksikonu Marina Držića kronološki slijed transkripcije urotničkih pisama izgledao je ovako. Prvi prijepis objavio je Milan Rešetar 1930. Nakon toga, prvi cjelovit hrvatski prijevod pisama objavio je Ivo Batistić 1967. Frano Čale 1979. godine radi novi

⁹⁷ Jeličić, *Marin Držić Vidra*, 226.

⁹⁸ Rafolt, Leo: *Teologija urote: Čitanje Držićevih pisama Cosimu I. i Francescu Mediciju, Umjetnost riječi* Vol. 60, No. 1-2, 2016., 36

prijevod pisama, te 2007. Lovro Kunčević objavljuje tekst novootkrivenog pisma.⁹⁹ O tome kako je otkrićem urotničkih pisama reagirala literarna historiografija bit će riječi nešto kasnije.

I. pismo – 2. srpnja 1566.

Početak Držićeve firentinske epizode može se samo nagađati. Ako je suditi po jednoj kratkoj napomeni u pismu od 28. kolovoza u kojoj stoji da je u Firenci proveo zadnja četiri mjeseca, Držić je u Firencu stigao krajem svibnja ili početkom lipnja.

U Italiji je najvjerojatnije stupio u kontakt s dva dubrovačka vlastelina, Lukom Sorkočevićem i Franom Lukarevićem, koji su u to doba poslovali u Firenci. Držić ih spominje u pismu od 28. kolovoza gdje Francescu Mediciju govori kako će s njima napustiti grad. Inače, Luko Sorkočević je 1562. Cosimu posudio 8.000 škuda te svakako nije bio stran vladajućoj obitelji. Ali, temeljem novijih istraživanja u spise dubrovačke Kancelarije pokazuje da su ti mladići u svibnju i lipnju 1566. većinu vremena proveli u Veneciji, tako da se njihov kontakt s Držićem dovodi u pitanje.¹⁰⁰

Antonio Pelieri predstavlja drugu mogućnost tko je zapravo mogao biti Držićev prvi kontakt u Firenci. Naime, Držić ga spominje u prvom pismu vojvodi te navodi kako je isti pretrpio ozljede lica od strane čovjeka koji danas vlada Dubrovnikom. Također, za Pelierija Držić govori da je zet Lorenza Miniatiya, višegodišnjeg špijuna koji je od 1545. pa sve do vremena urote, špijunirao u Dubrovniku u službi Cosima Medicija. Vrijedi napomenuti kako je i on jednom prilikom bio žrtvom dubrovačke vlastele. Jedna osoba koja kao i Držić ima isti motiv protiv vlastele nalazi se su Firenci, dok je druga osoba višegodišnji Cosimov špijun koji, povrh svega, dobro radi svoj posao.¹⁰¹

Novootkriveno pismo daje nam na uvid dva nova imena povezana s dvorskom politikom Medičejaca. To su Francesco Vinta i Bartolomeo Concino. Novu ulogu dobiva

⁹⁹ Kunčević, Lovro: *Urotnička pisma* (Leksikon Marina Držića), <http://leksikon.muzej-marindrzcic.eu/urotnicka-pisma/?highlight=urotnicka%20pisma> (11. 02. 18.)

¹⁰⁰ Rafolt, *Teologija urote: Čitanje Držićevih pisama Cosimu I. i Francescu Mediciju*, 37.

¹⁰¹ Kunčević, Lovro: *Ipak nije na odmet sve čuti: Medičejski pogled na urotničke namjere Marina Držića*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, Vol. , No. 45, 2007., 19.

i knez Francesco Medici kojemu je otac Cosimo prepustio „dubrovački posao“.¹⁰² Posebnu ulogu u prvome pismu ima Papa Pijo IV. kojega Držić vidi kao glavnog saveznika, te alarmantna situacija oko otoka Hiosa, nedavno osvojenoga od strane Turaka.

U prvom, najpsežnijem pismu datiranom 2. srpnja 1566. Držić je detaljno skicirao svoj plan urote. Najveći dio teksta zauzima kritika vladavine dubrovačkog plemstva. Držić, između ostaloga, dubrovačkoj vlasteli zamjera nebrigu o diplomatskim odnosima s kršćanskim silama. On navodi primjere slanja nedostojnih poslanika s trivijalnim darovima (u prvom redu to je Bonifacije Drkolica koji je 1556. poslan na dvor kralja Filipa), te lošim i zakašnjelim vijestima o Turcima. Drugi prigovor tiče se odnosa vlastele prema mornarici, koju ista, strogim zakonskim ograničenjima, želi uništiti. Treća zamjerka odnosi se na manjkavosti pravno – političkog (kaznenog) sustava koji ocrtava svu okrutnost i nesposobnost vlastele. Ovu zamjerku Držić ocrtava nizom primjera koji su išli na štetu građana. Četvrta zamjerka tiče se odnosa Crkve i države, ponajprije u miješanju vlastele u poslove franjevačkog reda. Dubrovačka vlastela zanemaruje utvrđivanje grada, ponajprije zbog škrtosti. Kada spominje utvrđivanje grada (gradskim zidinama), Držić aludira na Machiavellijeve metafore koje sugeriraju nemogućnosti zadržavanja vlasti. Šesti prigovor vezan je za odnos prema strancima (slučaj premlaćivanja Lorenza Miniatija i njegovih prijatelja).¹⁰³

Dakle, dubrovački republički sustav na rubu je pobune jer malobrojna nesposobna vlastela ugnjetava brojniji puk a Držić se predstavlja kao glas razuma i predstavnik jedne skupine koja je spremna za promjene za dobrobit Republike. (*Tamošnji puk od Boga moli samo jednu milost, da se naime dvadesetorici nenaoružanih, ludih i bezvrijednih nakaza oduzme štetna vlast i da Vaša Preuzvišenost sastavi novu vladu u Dubrovniku*).¹⁰⁴

Na kraju, Držić podjelu vlasti zamišlja između puka i vlastele (puk u ovom slučaju predstavlja viši i bogatiji sloj građana (*popolo grosso*) te bi novi politički ustroj preuzeo toskanski model upravljanja, za razliku od dosadašnjeg, venecijanskog modela. Ovdje

¹⁰² Isto, 18.

¹⁰³ Rafolt, *Teologija urote: Čitanje Držićevih pisama Cosimu I. i Francescu Mediciju*, 39.

¹⁰⁴ Čale, Frano [prijevod i komentar]: *Urotnička pisma Marina Držića*, SNL, Zagreb, 1989. 28.

je vidljiva još jedna makijavelistička referenca u konceptu „*popolo*“, inače sporna u Machiavellija. Ona ne trpi vlast jer je autonomna kategorija.¹⁰⁵

Iz pomno oslikanih prilika, kako ih navodi Držić, možemo zaključiti kako je stanje u Republici na ivici prevrata, još ako tome dodamo činjenicu da bi se i narod pobunio protiv svojih gospodara (naravno uz određeni poticaj), Dubrovnik je praktički spreman za velike promjene.

Najvažniji argumenti za svrgavanje vlade u prvom pismu jesu oni koji se tiču nepravедnosti kazneno pravne norme, netrpeljivosti prema strancima i bahatog vladanja izabranog sloja. Držićev se urotnički plan zasniva na infiltraciji stranih vojnika te naposljetku na primjeni sile. Ti vojnici bi postali zaštitnici grada te čuvari novog ustroja. Njegova političko pravna esencija podudara se s onom Machiavellijevom u kojoj uporaba sile, koja se javlja iz nužde, vrijedi za dobrobit državnog poretka. Svaka norma, koja pretpostavlja normalnu situaciju (u dubrovačkom republičkom sustavu dovedena je u pitanje), ne može vrijediti u jednoj nenormalnoj situaciji. Stoga se prevrat čini kao legitiman čin pri uspostavi novog poretka.¹⁰⁶

II. pismo – 3. srpnja 1566.

Držić, već u uvodnom paragrafu navodi kako je njegovu planu Fortuna okrenula leđa te, vrlo lako moguće, počinje imati prve sumnje u uspješnost svog pothvata. Inače, autor u drugom pismu često koristi referencu na „Fortunu“ koja predstavlja njegove temeljne poglede umjetnički razrađene ponajprije u *Dundu Maroju*, izravno se oslanjajući na 25. poglavlje Machiavellijeva *Vladara*.¹⁰⁷ U podtekstu drugog pisma Držić postaje svjestan poteškoća svog pothvata ali iako zabrinut, nastoji naglasiti Cosimu I. izgled u uspjeh.¹⁰⁸

Prema Držiću, stvari koje izazivaju poteškoće u njegovu planu jesu sljedeće: smrt Pape Pija IV., slučaj otoka Hiosa i povlačenje Cosimova poslanika iz Istanbula.

¹⁰⁵ Rafolt, *Teologija urote: Čitanje Držićevih pisama Cosimu I. i Francescu Mediciju*, 51.

¹⁰⁶ Isto, 41.

¹⁰⁷ Čale, *Urotnička pisma Marina Držića*, 48.

¹⁰⁸ Jeličić, *Marin Držić Vidra*, 222.

Papa je u Držićevim planovima predstavljao ključnu ulogu kao saveznik u provedbi urote. Od njega se očekivalo prividno ili pravo izopćenje Republike (u pismu od 2. srpnja) koje je trebalo potaknuti puk da se pridruži pobuni.

Smrt Pija IV. doista je predstavljala problem. Pravog imena Giovanni Agnolo de'Medici, dobro je poznao prilike u Dubrovniku. Iako nikad nije posjetio taj grad obnašao je dužnost dubrovačkog nadbiskupa od 1525. do 1553. U prošlosti (1553.), tadašnji kardinal Medici navukao je na sebe gnjev dubrovačke vlastele odrekavši se titule dubrovačkog nadbiskupa. Kada je 1559. izabran za novog papu, dubrovačke vlasti nisu bile pretjerano oduševljene.¹⁰⁹ S obzirom na zategnute odnose Pape Pija IV. i Dubrovnika, Držić je s pravom smatrao papu za važnog saveznika. Na nesreću po Držića, papa umire u prosincu 1565. Sudeći po pismu datiranom 2. srpnja Držić te činjenice uopće nije svjestan, no već u narodnom pismu, onome od 3. srpnja, Držić navodi kako Fortuna počinje iskazivati „pojedine poteškoće“, aludirajući između ostaloga i na smrt pape. Postoji mogućnost da Držić, u trenutku pisanja prvog pisma nije znao za smrt pape, dok mu je već u drugom pismu (dan poslije) smrt pape poznata. Takva pretpostavka može značiti da mu je netko od mogućih posrednika s firentinskim dvorom (Francesco Vinta ili Bartolomeo Concino) ukazao na novi razvoj događaja. U pismu od 3. srpnja vidimo kako se autorov stav prema crkvi i njezinoj pomoći mijenja, gotovo preko noći. Poziv na akciju i sav elan prvog pisma u drugom se mijenja, te postaje oprezniji:

„Vojvodo, te stvari ne treba rastrubiti, nego valja raditi tiho i potajno, najprije zbog Crkve, a i zbog obzira prema Turcima i Mlečanima.“¹¹⁰

Druga stvar, koja je prema Držiću izazivala poteškoću u provođenju plana prevrata, jest „slučaj otoka Hiosa“. Naime, 1566. turska flota osvojila je Hios, dotadašnjeg haračara Carstva, baš u vrijeme kada se Držić javlja u Firenci te po svemu sudeći svoj puta nastavila prema Jadranu. Zaključak do kojeg su u ljeto iste godine došli, osim Držića, i brojni promatrači s ovih prostora, jest da Turci Dubrovniku spremaju sudbinu

¹⁰⁹ Kunčević, *Ipak nije na odmet sve čuti: Medičejski pogled na urotničke namjere Marina Držića*, 40.

¹¹⁰ Čale, *Urotnička pisma Marina Držića*, 37-38.

Hiosa.¹¹¹ Postoji jedna anegdota koja se tiče izvjesnog Requesensa, španjolskog poslanika u Rimu, koji u svom pismu Filipu II. (datiranom 13. kolovoza) prenosi sljedeće. Navodno je Piali paša, zapovjednik turske flote, nakon što je kušao vino kojim su ga počastili dubrovački poslanici, prokomentirao sličnost vina s onim na Hiosu.¹¹² Kolika je istinitost ove anegdote nije poznato, no bilo kako bilo ona pokazuje na to koliko je bila proširena analogija između Dubrovnika i Hiosa u ono vrijeme. U Firenci se tog ljeta 1566. pomno prate svi pokreti turske flote a vijesti obično stižu iz španjolske Sicilije. Ova, na posljetku pogrešna Držićeva tvrdnja, jest bila jedna od onih u koju je medičejska vlast bila spremna povjerovati. To samo govori o stanju pripravnosti kršćanskih sila te mogućem dolasku turske flote u Jadran. Kao što je pretpostavljeno s prijašnjom viješću o smrti pape, ista stvar se može zaključiti i s otokom Hiosom. Dan ranije on je bio jedan od glavnih motiva za brzu sprovedbu urote, dok je dan poslije postao problem. Vrijedi pretpostaviti da je netko (Vinta ili Concino) pri predaji pisma 2. srpnja ukazao Držiću na određene stvari. To je, osim vijesti o smrti Pija IV., mogao biti i problem otoka Hiosa. Naime, bilo je opće poznato da Turci najoštrije kažnjavaju svaku promjenu politike svojih haračara. Ove pretpostavke bacaju sumnje na Držićevu informiranost, jer postavlja se pitanje što bi medičejski dvor mogao misliti o jednom dubrovačkom svećeniku koji predlaže političku akciju a nije svjestan da je papa već šest mjeseci mrtav.¹¹³

Treća činjenica koja nije išla na ruku Držiću jest povlačenje Cosimova diplomatskog predstavnika iz Istanbula. Iako odnosi Toskane i Turske nisu ni prije bili dobri, postojala je mogućnost da uz vještu dubrovačku diplomaciju i daljnji nastavak plaćanja harača, Carstvo prihvati prevrat u Dubrovniku. No, to se mijenja 1565. nakon Cosimove vojne intervencije na Malti. Turci smatraju Toskanu za neprijatelja te je uskraćuju za diplomatskog predstavnika.¹¹⁴ S druge strane čak i da je Firenca prihvatila Držićeva uvjerenja što se Turaka tiče, nisu zaboravili još jedan važan faktor na Jadranu, a to je Venecija. Mletačka Republika, s kojima je Firenca u hladnim odnosima, ne bi blagonaklono gledala na uspostavu medičejske vlasti na istočnoj obali Jadrana.

¹¹¹ Kunčević, *Ipak nije na odmet sve čuti: Medičejski pogled na urotničke namjere Marina Držića*, 35.

¹¹² Isto, 35-36.

¹¹³ Isto, 43.

¹¹⁴ Isto, 34.

Držić pismo završava oprezno. Moguće je da se nalazi u strahu da ne bude otkriven dok s nestrpljenjem iščekuje iduće pismo koje će napokon stići dvadesetak dana kasnije.

III. pismo – 23. srpnja 1566.

Držić 23. srpnja piše prvo pismo knezu Francescu, ne sluteći da je ovaj već upoznat s njegovim prijedlogom, a kamoli da je njemu prepušten cijeli slučaj. Držić u pismu vrlo neodređeno spominje knezu da se njegovu ocu obratio „o jednoj važnoj stvari“ a zatim ga, očito ne znajući da se upravo on bavi njegovim prijedlogom, moli da ga preporuči vojvodi Cosimu.¹¹⁵ Bilo kako bilo, sudeći po onome što je poznato o Francescu Mediciju, Držić nije ni imao pretjeranih izgleda da zadobije kneževu naklonost.

Najstariji sin Cosima I., Francesco Medici, bio je prilično drukčiji od svog politički talentiranijeg oca. Odgajan je od strane dvorskih humanista te je od rane mladosti sklon melankoliji i pretjeranom razmišljanju. U mladosti dolazi u česte sukobe s ocem koji mu zamjera da vodi neprikladan život te dovodi obitelj na loš glas. Naime, Francesco bi kao dvadesetogodišnjak provodio dane čitajući knjige, dok bi noći, što je iznimno ljutito njegova oca, šetao sam ulicama Firenze. Iako vidljivo nezainteresiran za bilo kakvu vrstu političke naobrazbe, otac ga pomalo uvodi u političke poslove te ga je, na zaprepaštenje ondašnje političke Europe, 1564. imenovao za regenta i prepustio mu većinu državnih poslova. Godinu dana poslije, Cosimo I. sinu zaključuje brak s Ivanom Austrijskom (sestrom habsburškog cara Maksimilijana II.) što uvodi Medicije među najuglednije dinastije renesansne Europe. Dakle, u vrijeme Držićeva boravka, u Firenci vlada takozvano dvovlašće Cosima i Francesca Medicija.

Francescov nedostatak političke ambicije vješto ilustrira jedna zgoda kada su mu poljski izaslanici nudili krunu svoje zemlje. On im je odgovorio kako je posve zadovoljan s državom koju posjeduje te da nikad nije imao namjeru poduzimati veće stvari.¹¹⁶

Ključ u novom razumijevanju pisama (trećem i petom) imaju dvije kratke poruke Cosimovog tajnika, jednog od najmoćnijih ljudi u Firenci druge polovine 16. stoljeća,

¹¹⁵ Isto, 26.

¹¹⁶ Kunčević, *Ipak nije na odmet sve čuti: Medičejski pogled na urotničke namjere Marina Držića*, 24.

Bartolomea Concina. U prvoj poruci (16. srpnja) Concino govori Cosimu kako je o svemu obavijestio njegova sina Francesca, koji ne pokazuje preveliki entuzijazam za Držićev prijedlog. No, usprkos tomu Concino obavještava Držića kako će biti najbolje da ipak razgovara s knezom Francescom, koji je, vjerojatno odlukom Cosima I., zadužen za njegov slučaj. Za tu odluku, čini se, Držić nije znao.

IV. pismo – 27. srpnja 1566.

Otkriće novog pisma datiranog 27. srpnja 1566. daje posve novu sliku Držićeve urotničke epizode. Firentinsku epizodu više nije moguće tumačiti kao autorovo frustrirajuće čekanje na odgovor koji nikako da stigne. Sada je jasno da se ipak radilo o dijalogu a ne monologu, kako se ranije mislilo.

Na početku trećeg pisma Cosimu I. Držić opisuje svoj susret s Francescom Vintijem (između 3. srpnja i 27. srpnja), i pitanja koja mu je postavio isti. Prvo ga je zanimalo djeluje li Držić sam ili ga šalje puk, dio puka ili netko drugi. Zatim, kako je s tako malo snaga zamislio svrgavanje vlade koja je nije na glasu kao slaba i koja drži do svoje vlasti? Na kraju, zanimalo ga je kako bi se nova vlast zadržala zatraže li poraženi pomoć od Mlečana ili Turaka?

Kada govori o svojim istomišljenicima, Držić je u urotničkim pismima prilično nejasan. To mu zacijelo nije pomoglo u očima medičejske vlasti. Iako je moguće da Marin Držić u urotničkoj epizodi nije bio posve sam, računajući Dubrovčane koje je zatekao u Firenci (Luka Sorokočević i Fran Lukarević), pretpostavlja se da nije bio članom neke ozbiljnije političke skupine.¹¹⁷ Na ovu temu mogu se iznijeti još dva slučaja Držićevih sunarodnjaka koji su, kao i autor pisama, nezadovoljni ophođenjem vladajućeg sloja, mogli imati veze u sprovođenju urote u djelo. Valja spomenuti autorova vršnjaka, vlastelina Marija Kabužića, koji je vrlo oštrim riječima (sličnim Držićevim) kritizirao aristokratsku vladu, njezinu nesposobnost i glupost.¹¹⁸ Druga pretpostavka jest ona da je Držić igrao tek epizodnu ulogu u mnogo većoj predstavi. Ta

¹¹⁷ Rafolt, *Teologija urote: Čitanje Držićevih pisama Cosimu I. i Francescu Mediciju*, 43.

¹¹⁸ Čale, *Urotnička pisma Marina Držića*, 46.

pretpostavka uključuje dugogodišnji sukob dva zaraćena dubrovačka klana. Gundulićeva i Bobaljevićeva.¹¹⁹

Gundulićev klan na vlasti je od osamostaljenja Republike 1358. pa sve do 1610. kada Bobaljevićev klan ostvaruje pobjedu pripomognut savojskim vojvodom. No, u vrijeme firentinske epizode jedan od najbitnijih pripadnika Bobaljevićeva klana jest Mario Caboga, tvorac glasovite pjesme: „Protiv dubrovačkog plemstva“. Pažljivo iščitavajući tu pjesmu čini se da ona nije upućena plemstvu u cjelini već jednoj određenoj osobi, Ivanu Gunduliću. Istom onom Gunduliću koji je 1561. tražio na sudu od Marina Držića da mu plati dug od 91 zlatnog dukata od njegova dijela imanja. Caboga je bio u stalnom obračunu s vladajućim klanom te je za to u četiri navrata progнан iz Dubrovnika.¹²⁰ Veza između Držića i Caboge može se naslutiti. Držić izvodi predstave na svadbama Bobaljevićeva klana, za razliku od Nalješkovića (izvodi na svadbama Gundulićeva klana). Koji je bio njihov stvarni odnos i progovara li kroz Cabogu Držić ili kroz Držića progovara Caboga, danas nam nije poznato.¹²¹

Drugi Držićev odgovor, kako misli s tako malo ljudi srušiti vlast koja ni u kojem slučaju nije slaba, ne daje previše nade u realiziranje njegova urotničkog plana. Moderni povjesničari ističu kako je čitav plan komplicirano osmišljen te da je previše stvari moglo poći po zlu.¹²² Treći odgovor ukazuje na još jednu otežavajuću okolnost Držićevog plana. Kako bi susjedne sile mogle reagirati na novonastalu situaciju nakon prevrata, odnosno nakon firentinskog zauzimanja Dubrovnika? Držić kao jedinu prijatnju smatra Turke, dok su u neposrednoj blizini Mleci koji sigurno ne bi lagodno gledali na medičejsku uspostavu vlasti na Jadranu. Na kraju, tu je i španjolski dvor koji svojim odlukama u prošlosti nastoji spriječiti jačanje sve samostalnije Toskane.¹²³

Držić firentinskim vlastima odgovara uvjerenjem o maksimalnoj utemeljenosti njegova urotničkog prijedloga, o odabiru prikladnih sredstava i ciljeva da se isti

¹¹⁹ Vekarić, Nenad: *Držićeva firentinska urotnička epizoda: Dio plana Bobaljevićeva klana da razvlasti Gundulićev klan*, Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 35, No. 1, 2009., 14.

¹²⁰ Isto, 10-11.

¹²¹ Isto, 12-13.

¹²² Kunčević, *Ipak nije na odmet sve čuti: Medičejski pogled na urotničke namjere Marina Držića*, 30.

¹²³ 1564. Filip II. prisiljava Cosima da se odrekne krune Korzike koju su mu ponudili pobinjenici protiv đenovske vlasti na tom otoku.

sprovede. Na kraju, govori kako je ipak tajnost ta koja će im omogućiti pobjedu.¹²⁴ Vidljivo je da kroz svako novo pismo rezerviranije gleda na svoje planove te da je poletnost i vjera u uspjeh, koja je karakterizirala prvo pismo, sada posve nestala.

V. pismo – 28. kolovoza 1566.

Kraj mjeseca srpnja i veći dio kolovoza 1566. za Marina Držića značio je još čekanja i neizvjesnosti. Do audijencije kod princa Francesca očito nije došlo (ili jeste ali o tome nema podataka). Također, nije poznato što se događalo tijekom kolovoza. Sigurno je da Držić nije dobio konačan odgovor na svoj prijedlog, čak ni negativan. Nije bilo ozbiljnih kontakata ni interesa za njegov plan.

Svoje posljednje pismo Držić piše pred sam kraj kolovoza 1566. U njemu se još jednom osvrće na nove poteškoće koje remete plan te predlaže kako je ipak bolje pričekati neko bolje vrijeme kako bi se isti ostvario.

*„Opazivši već da se mojemu planu protive mnoge teškoće, postalo mi je jasno da će zbog toga biti nužno pričekati pogodnije i povoljnije vrijeme od ovoga i da Preuzvišenostima Vašim više ne smijem dosađivati, nego da ovu svoju stvar moram odgoditi za vrijeme u koje će uspjeti“.*¹²⁵

Pretpostavlja se da su teškoće koje Držić pominje mogući dolazak Turske flote u Jadransko more, pojačana obrambena sigurnost grada te pojačan nadzor nad strancima zbog opasnosti od obavještajne službe.¹²⁶

28. kolovoza datirano je posljednje Držićevo pismo. U njemu se može vidjeti kako je autor umoran od čekanja, u strahu je za vlastiti život te namjerava napustiti Firencu i vratiti se u Dubrovnik.

Čitajući urotnička pisma Marina Držića, napisana u razdoblju od 2. srpnja do 28. kolovoza, primijetilo se kako je autoru, u stvaranju istih, poslužilo djelo Niccolò

¹²⁴ Rafolt, *Teologija urote: Čitanje Držićevih pisama Cosimu I. i Francescu Mediciju*, 43.

¹²⁵ Čale, *Urotnička pisma Marina Držića*, 41.

¹²⁶ Isto, 48.

Machiavellija *Vladar*.¹²⁷ Postoji niz referenci u tekstovima urotničkih pisama koje se izravno oslanjaju na djelo slavnog Firentinca. To su prije svega spominjanja „Fortune“ kao jedne od temeljnih vrlina renesansnoga vladara, zatim metafora gradskih zidina, isticanja koncepta „*popolo*“ te čestog citiranja škrtosti dubrovačke oligarhije naspram darežljivosti firentinske, ponajprije Cosima I. Medicija.¹²⁸ Držić je čitao *Vladara* te njegove temeljne ideje interpretirao na sebi svojstven način. Prema Machiavelliju, da bi urota uspjela urotnik mora biti na istoj hijerarhijskoj ljestvici kao i osoba protiv koje je prevrat osmišljen. U Držićevom slučaju on to svakako nije. Držić, naspram Machiavellija, zagovara strpljivost naspram sile što kod Machiavellija nije slučaj. Držiću je sila potrebna kao tek kao krajnji cilj za svrgavanje nesposobnog republičkog poretka i zato je opravdana.

Što je potaklo Držića na pisanje urotničkih pisama te želju za svrgavanjem dubrovačkog oligarhijskog sustava, nikada neće biti dokraja poznato. Je li animozitet prema dubrovačkom plemićkom staležu seže još od 14. stoljeća kada je prema legendi Držićev predak napustio grad u vrijeme kuge, te su po kazni Senata Držići izgubili plemićku titulu. Toj legendi pridodan je i novi, pravi razlog gubljenja plemićke titule a to je kršenje ženidbene klauzule pretka Marina Držića.¹²⁹ Ta netrpeljivost mogla je rasti te se s godinama formirati su vidu prologa negromanta od Velicijeh Indija te naposljetku u urotničkim pismima Cosimu I. Mediciju. Ako promotrimo drugu stranu medalje Držić je, kod pojedinog dijela vlastele, svakako uživao naklonost. Odobrena mu je stipendija za školovanje (iako ne pretjerano velika i s malom razlikom u glasovima Senata), imao je nastupe svojih komedija na važnim gradskim mjestima te je njegova riječ imala težinu. To ponajprije vidimo u primjeru dvojbenog dubrovačkog kaznenog sustava, odnosno u slučaju mladića kojemu je za kaznu trebala biti odsječena ruka, ali na Držićevu intervenciju kazna je promijenjena. Marin Držić, bio je mnogo ličnosti u jednoj. Iako nemamo dovoljno podataka iz određenih dijelova njegova života, sa sigurnošću

¹²⁷ Rafolt, *Teologija urote: Čitanje Držićevih pisama Cosimu I. i Francescu Mediciju, Umjetnost riječi* Časopis za znanost o književnosti, 51.

¹²⁸ Isto, 51.

¹²⁹ Tatarin, Milovan: *Držić i Machiavelli (Nacrtno čitanje Držićeva makijavelizma)*, <http://www.hrvatskiplus.org/index.php>, 3. (13. 02. 2018.)

možemo kazati kako njegova osobnost, književna djela te naposljetku politička misao, plijene maštu čitatelja i danas.

3. 2. Držić – urotnik u očima povjesničara književnosti

Otkriće urotničkih pisama Marina Držića literarne historiografe postavilo je u tešku situaciju. Naime, prije otkrića Držićeva plana prevrata u Dubrovniku, generalan dojam o Marinu Držiću bio je sljedeći. Smatran je za dobroćudnog popa, zabavljača, vječnog dužnika i izjelicu. Sve se to 1930. promijenilo Dayereovim otkrićem. Sada je Držić prikazan u novom svjetlu, kao čovjek kojemu tog firentinskog ljeta 1566. nije bilo do smijeha nego do posve drugih stvari. Tko se zapravo krio u ličnosti Dum Marina: veseli komediograf ili urotnik iz Firenze? Također, postavlja se pitanje mogu li se u izravan kontekst dovesti Držićeva djela i „urotnička pisma“?

Većina književnih povjesničara isprva se priklonila tezi Živka Jeličića u kojoj autor smatra da izravni kontinuitet između Držićeva književnog stvaralaštva i pokušaja prevrata postoji.¹³⁰ Autor napominje da se već u prologu negromanta Dugog Nosa javlja poetska varijanta novog tipa vladanja, dok je ona u pismima realni oblik vladavine. Držić za želju ima reformu vlasti tj. svrgavanje plemićke oligarhije. Taj novi Dubrovnik privukao bi sve one koji se ne slažu s venecijanskom ili turskom samovoljom. Prema njegovoj, iako romantiziranoj, koncepciji Držić je glasnogovornik proletarizirane mase.

Ovom stajalištu suprotstavljaju se Jorjo Tadić i Ivo Batistić koji imaju odveć negativne stavove prema Držiću urotniku, te Milan Rešetar i Dragoljub Pavlović s nešto manje radikalnijim pristupom. Ti su autori mišljenja kako je Držić izdajica Republike koji domovinu predaje u ruke tiraninu.

Posebno oštro stajalište prema Držiću imao je imao Tadić. Njemu je posebno zasmetao dio prvog pisma upućenog Cosimu I. u kome Držić ilustrira škrtost dubrovačke oligarhije u diplomatskoj službi, odnosno slanju „siromašnih svećenika“ na diplomatske misije s bezvrijednim darovima. On otkriva kako je „siromašni svećenik“ (iz

¹³⁰ Rafolt, *Teologija urote: Čitanje Držićevih pisama Cosimu I. i Francescu Mediciju*, 50.

prvog pisma) upravo učeni franjevac Bonifacije Drkolica koji se, osim što je studirao u Sorboni, mogao pohvaliti brojnim diplomatskim misijama. Naime, bio je veoma sposoban, neobično ispravan čovjek, jedan od najuglednijih dubrovačkih svećenika onoga vremena.¹³¹ Međutim, ako na ovu Tadićevu verziju dodamo Kombolovu napomenu o odnosu vlade prema svećenicima (potkrijepljena izvještajem tadašnjeg apostolskog vizitatora) koja opisuje kako svećenstvo služi plemićima u svjetovnim i niskim službama te se katkada brinu za vino, obrađuju posjede i vrše druge službe nedostojne svećeničkom činu, možemo zaključiti kako se istina nalazi negdje na sredini.¹³² Jorjo Tadić također je posumnjao u stanje Držićeva uma prilikom pisanja urotničkih pisama.

Kako je ranije navedeno, blaže stajalište prema Držiću kao urotniku imali su Milan Rešetar i Dragoljub Pavlović te o njihovim tezama piše Tatarin. Drugi autor naglašava Držićev talent u opisu scena (tj. Držić kao književnik) dok u pismima živopisno opisuje slučajeve protuzakonitih postupaka plemstva s Minatijem (špijunom Cosima I. o kojemu je ranije bilo riječi), odnosno u lošem pravosudnom sustavu kažnjavanja (slučaj mladića koji je poticao prijatelje na osvetu)¹³³. Po njemu, Držić je u Firenci samo htio skrenuti pažnju na sebe te se predstaviti kao važna ličnost. Također iznosi tezu kako je Držićev prevrat prirodna posljedica naglog jačanja gornjeg sloja dubrovačkog građanskog staleža koji već u njegovo doba ne zaostaje za vlastelom po bogatstvu i ugodnom životu.¹³⁴

U svome djelu *Marin Držić Vidra*, Živko Jeličić spominje i tezu koju iznosi Rešetar. On pristupa problemu posve drugačije te dijeli Držića na dva suprotna pola: Držića dramatičara i Držića političara te je po svemu sudeći autor bolji dramatičar nego političar. Svoju tezu završava time da je autor u Firenci mogao „sakriti“ svoju profesiju ali u Dubrovniku nije. U Dubrovniku su mu bila zatvorena vrata Vijeća koja je on htio otvoriti pučanima i strancima.¹³⁵ Nastavno na ranije navedene stavove vrijedi spomenuti tezu Josipa Pupačića.. On tvrdi kako iščitavanjem pisama zaključujemo da je jedini motiv Držićeve pobune bio patriotske naravi, te da su drugi motivi, oni humanistički,

¹³¹ Jeličić, *Marin Držić Vidra*, 228-229.

¹³² Isto, 228.

¹³³ Vidi odlomak *Urotnička pisma*

¹³⁴ Tatarin, *Držić i Machiavelli (Nacrta za jedno čitanje Držićeva makijavelizma)*, 2.

¹³⁵ Jeličić, *Marin Držić Vidra*, 227.

imali opće značenje budući da su nastali u društvenoj i političkoj stvarnosti tadašnjeg Dubrovnika.¹³⁶

Naredna tumačenja Držićeva književnog djela i pisama krenula su u drugom smjeru. Osim već ranije spomenutog stajališta Živka Jeličića, veliki doprinos dali su Frano Čale, Slobodan Prosperov Novak te Milovan Tatarin. Naime, novija tumačenja zagovarala su tvrdnju da je prvi prolog *Dunda Maroja*, koji izgovara negromant Dugi Nos, nužno čitati u kontekstu urotničkih pisama. Također, postalo je jasno da je Držićev književni opus zapravo cjelina zasnovana na nekoliko „makijavelističkih“ antiteza: čovjek – zvijer, mladost – starost, *nazbilj* – *nahvao*. Danas se tumačenje Držićeve najkompleksnije komedije *Dundo Maroje* ne može zamisliti bez urotničkih pisama.¹³⁷

Frano Čale svoju je interpretaciju usmjerio prema djelima Niccolòa Machiavellija, ponajprije *Raspravama o prvoj dekadi Tita Livija* i *Vladaru (Il Principe)* napisanom 1513. a tiskanom 1532. kada su Držiću bile 24 godine. Prema njegovoj teoriji Držić poznaje i tumači Machiavellijevo djelo, te u svojoj komediji *Dundo Maroje* (i posebice u stvaranju glavnog lika Pometa), na sebi svojstven način, provodi njegovu doktrinu.¹³⁸ Ako na ovo nadodamo pojedine fraze urotničkih pisama u kojima Držić oslovljava Cosima I. sa „vrlji i moćni vladar“ te mu prisvaja atribute „sposobnosti“ i „valjanosti“, vidimo kako je Držićevo poznavanje *Vladara* neupitno.

Autor također tvrdi kako se Držića ne smije smatrati naivnim zabavljačem te mu ne treba pripisivati ideje koje nisu bile aktualne u Europi šesnaestoga stoljeća (briga za potlačene koji su u klasnoj borbi s tlačiteljima, narod protiv vlasti, obespravljani protiv moćnih, socijalistički nadahnute interpretacije koje su u 20. stoljeću vidjele Držića kao vođu proletarizirane mase). Držić je renesansni čovjek i on slijedi filozofiju svog vremena koja smatra da je čovjek središte svemira čija se inteligencija i stvaralačko umijeće protivi mnoštvu (kojima se ne pridaje poseban značaj). Samo onaj tko je obdaren vrlinom može svladati nepredvidivu sreću (Fortunu). Za čovjeka to je svakako moguće jer ga krasi mudrost i sposobnost za odabir prave prilike. To mu uvelike

¹³⁶ Tatarin, *Držić i Machiavelli (Nacrt za jedno čitanje Držićeva makijavelizma)*, 2.

¹³⁷ Isto, 3.

¹³⁸ Tatarin, *Držić i Machiavelli (Nacrt za jedno čitanje Držićeva makijavelizma)*, 12.

olakšava trijumf nad nesposobnima.¹³⁹ Također, za lakše shvaćanje Držićeva čitanja Machiavellija važno je spomenuti temeljne antiteze, ponajprije one koje prožimaju dramski tekst *Dunda Maroja*. Te antiteze su: naprasit – obazriv, škrt – darežljiv te možda i najvažnija koja predstavlja ljude „nazbilj“ s kojima se poistovjećuje vlastela, naspram ljudi „nahvao“ koji bi predstavljali glumce. No, kako to tumači Čale, vrijeme poklada i obrnuti svijet komedije čine svoje, a kada sve to sagledamo u kontekstu urotničkih pisama, stvari su posve drukčije.

Čale tvrdi kako je Pomet eksplicitni tumač makijavelizma, posebno u trenutcima kada govori o fortuni i vrlini.¹⁴⁰ On zna načelo suvremenih mislilaca koje kaže da put do pobjede ovisi o iskorištavanju povoljne prilike kojoj se sve mora podvrgnuti, jer u odlučnom trenutku (okazijon) vrlina u pravom čovjeku ne smije zatajiti pred prevrtljivosti fortune. Držić kroz Pometa ističe kako čovjek, naoružan vrlinom, postaje nadmoćan u odnosu nad „svjetinom“ (koju Machiavelli naziva mnoštvo).¹⁴¹

Franjo Čale zaključuje svoju tezu o makijavelizmu u Držića time kako je autor nesumnjivo poznavao izvorno djelo i filozofsku misao *Vladara*. Marin Držić *Vladara* nije htio prikazati kao svoje djelo, već je, uzevši određene dijelove koji prožimaju i njegova urotnička pisma, stvorio umjetničku verziju svojega „makijavelizma“, ili u nedostatku sličnog termina, „držićevizma“.

S druge strane, Milovan Tatarin ima ponešto drukčiji stav kada govorimo o Držićevu makijavelizmu. Po njemu, u trenutcima kada Pomet izgovara svoje rečenice, on doista prezentira Machiavellijeva stajališta. Time pokazuje da misli učena čovjeka mogu biti sastavni dio bilo čije pameti.¹⁴² Pomet u svojim monolozima daje upute za mudar život pa time ujedno i kritizira ondašnji način života u kojemu su maetrijalne vrijednosti (novac, nakit, odjeća) zamijenile one humanističke. Drugim riječima, Držić na raspolaganju ima sve sastojke Machiavellijeve filozofije, samo što ih on koristi na drugi način. On pojašnjava što je u životu važno a što ne. Držić iz Machiavellijevog priručnika

¹³⁹ Držić, Marin: *Novela od Stanca / Dundo Maroje*, [priređio Franjo Čale], Školska knjiga, Zagreb, 1999.,11.

¹⁴⁰ Tatarin, *Držić i Machiavelli (Nacrt za jedno čitanje Držićeva makijavelizma)*, 13.

¹⁴¹ Čale, (priređio) *Novela od Stanca / Dundo Maroje*, 18-19.

¹⁴² Tatarin, *Držić i Machiavelli (Nacrt za jedno čitanje Držićeva makijavelizma)*, 20.

pisanog za vladare (ljude nahvao), uzima misli te ih preoblikuje u svijetu komedije da bi na kraju oni postali savjeti za ljude nazbilj.

Pomet ironizira Machiavellijevu misao, posebice u djelovima o fortuni i vrlini. Firentinac će u svojem djelu fortunuu usporediti sa ženom koju se mora tući i krotiti. Pomet, s druge strane fortunuu ne bi tukao nego milovao. Machiavelli govori kako naprasit vladar fortunuu može pobijediti, dok se Pomet fortuni ne suprotstavlja. Machiavelli o fortuni i vrlini govori u kontekstu vladara koji mora (pripomognut istima) zadržati ono što ima, dok Držić, jednostavno rečeno, savjetuje kako se nositi sa životnim problemima.

Tatarin, naspram Čalea, zaključuje kako je Držićevo čitanje Machiavellija nešto drukčije. On smatra da je Držić prihvatio doktrinu *Vladara* iz jednog razloga, a to je da bi na sceni pokazao svu njezinu pogubnost.¹⁴³

Slobodan P. Novak smatra Držićevu urotu „teatraliziranom“ te drži da joj glavnu manu predstavlja nedostatak sredstava da se ona ostvari. Držić, koji urotu smišlja po uzoru na Machiavellija, zaboravlja da je jedan od glavnih uvjeta iste da se i taj urotnik nalazi na hijerarhijski istoj ljestvici kao i vladar kojega planira svrgnuti. Također navodi da je urota, petnaest godina ranije, dobila svoju teorijsko fantastičnu razinu u prologu *Dugog Nosa*.¹⁴⁴ Tezu zaključuje stavom da Držićeva teorija i urotnička praksa proizilaze jedno iz drugoga, odnosno kako jedno pojašnjava drugo.¹⁴⁵ Stavove književnih historiografa završili bismo mišlju Rafe Bogišića. On, osim što se nadovezuje na književna djela Marina Držića, odnosno na njihovu povezanost s pokušajem prevrata iz 1566., vuče paralelu i s Držićevim osobnim iskustvom. Namjeru je moguće iščitati iz brojnih monologa u *Dundu Maraju* ili *Skupu* odnosno u nekoj od replika *Hekube*. Također, Držić je mogao donijeti važne odluke u vrijeme svog studiranja u Sieni, u gdje se do određenih želja često dolazilo i nasilnim putem i gdje urote i prevrati nisu bili nepoznata stvar.¹⁴⁶

¹⁴³ Isto, 22.

¹⁴⁴ Novak, Slobodan P., Valle, Roberto: *Urota ili traktat o čovjeku Nahvao*, SNL, 1989., 56.

¹⁴⁵ Isto, 58.

¹⁴⁶ Bogišić, Rafo: *Marin Držić Sam na putu*, HAZU, Zagreb, 1996., 251.

Ukratko, ono što bi se moglo zaključiti jest da se Držićevo poznavanje Machiavellijeva *Vladara* drži neupitnim. U vrijeme njegova izdavanja (1532.) Držiću su 24 godine i djelo je svakako moglo doći do mladog rektora crkve Svih svetih u Dubrovniku. Počevši od starijih tumačenja koja su već od ranih dana uočila vezu između Držićevih djela i urotničkih pisama (Jeličić), rasprava o njegovim idejama i motivima za urotnički pothvat (realno gledajući ne predstavljaju stvarne Držićeve namjere budući da se Držića predstavljalo u duhu socijalizma kao vođu potlačenog naroda) te naposljetku novijih tumačenja Držićeva makijavelizma, zaključujemo kako Držićev svijet funkcionira isključivo na povezanosti stvarnoga svijeta i literarne fikcije. Dakle, budući da je činjenica o povezanosti književnih djela Marina Držića s urotničkim pismima (stvarnim svijetom) nedvojbeno i o njoj nema smisla vijećati, osvrnut ćemo se na istraživanja F. Čalea i M. Tatarina, odnosno na njihova tumačenja makijavelizma u Držića.

Oba autora imaju dodirne točke u svojim razmišljanjima koja se tiču makijavelizma i Držića i također, vrijedi napomenuti kako i Čale i Tatarin Držića ne smatraju naivnim zabavljačem. Dakle, oko glavne teze (Držićeva poznavanja političke misli poznatoga firentinca) mišljenja im se posve slažu. Dijelovi koji govore o takozvanoj Držićevoj vladarskoj koncepciji odnosno njezinoj namjeri, mjesto je gdje se mišljenja ove dvojice autora razilaze. Teza Milovana Tatarina prema kojoj Držić u *Dundo Maroju* ironizira Machiavellijeva učenja, odnosno da na sceni raskrinkava njegovu doktrinu te pokazuje sve njezine loše strane, ne čini nam se posve prihvatljivom. Držić kao ironizator svakako je uvjerljiv, ali pitanje jest je li zaista i Machiavellijev *Vladar* postaje predmetom takovrsna ironiziranja. Naše mišljenje jest da je *Vladar* prije svega poslužio kao uzor za novu Držićevu doktrinu koju bi mogli nazvati držićevizmom, doktrinom koja se ponajprije očituje u komediji *Dundo Maroje* i urotničkim pismima iz 1566. godine. Držić ne odstupa od manipulacija, intriga, urote i ostalih nemoralnih sredstava, posebno u svojim urotničkim pismima, ali u odnosu na Machiavellija, Držić je rezerviraniji po tom pitanju. Stoga bih više naklonjeniji bio starijemu Čalinu tumačenju da je Držić, čitajući Machiavellija, njegovo učenje preoblikovao u umjetničku (*Dundo Maroje*) i stvarnostnu, političku verziju (urotnička pisma) svoje nove doktrine. Preoblikovao, ali nipošto u svrhu ironizacije.

Naime, Marin Držić bio je utjelovljenje onoga što poznajemo pod pojmom „renesansni čovjek“ i kao takvoga karakterizirale su ga tipične renesansne vrline, upravo one koje naglašava i *Vladar* – mudrost, razboritost i sposobnost za odabir prave prilike u kojoj će se djelovati. Prava prilika za djelovanje svakako nije došla ljeta 1566. u Firenci kada je, po svemu sudeći, sam ili s premalo saveznika naumio provesti urotnički prevrat.

U njegovim literarnim dostignućima ništa nije prepušteno slučaju. Svakoj replici u njegovim dramama, svakom liku, svakom stihu, prologu, posveti pa čak i ljubavnoj pjesmi iz mladih dana može se uočiti pomnost u oblikovanju i težnja prema stvaranju smisleno zaokruženih literarnih pojava. Sve životne nedaće koje je proživio oblikovale su njegovu ličnost i odredile mu životni put koji kao takav nije bio dostojan čovjeka njegova genija. Taj isti životni put završio se prerano, žalosno i daleko od grada Dubrovnika.

ZAKLJUČAK

Firentinska je Republika nekoć predstavljala jednu od najperspektivnijih gradova država Europe. Njezini trgovci i bankari širom su svijeta prenosili slavu svoje države. Firenca je bila mala država, no ono što joj je manjkalo u površini nadoknađivala je uspješnim bavljenjem politikom, prvenstveno politikom ravnoteže sila. Time je postigla veliki ugled na političkoj sceni Europe onog doba.

Niccolò Machiavelli rođen je 3. svibnja 1469. godine u Firenci te je bio pravi čovjek renesansnog doba, raspet između plemenitih humanističkih ideja s jedne strane i surove realnosti s druge. Njegovo najpoznatije djelo *Vladar*, nastalo je u politički vrlo nestabilnom vremenu. Machiavelli je dobro poznao te prilike pa je za obranu i održavanje reda u državi zagovarao akciju u kojoj se ne biraju sredstva. Machiavellijev tip vladara morao je imati sposobnost da sagleda političku realnost države. Kako bi se održala vlast na takvom turbulentnom području, kakvo je Italija u 16. stoljeću svakako bila, vladar se nije smio sputavati moralom. Za njega vrijede posve drugi zakoni, a njegovo djelo *Vladar*, namijenjeno moćnicima svih epoha, čita se i danas.

Početak šesnaestoga stoljeća Dubrovnik je bio na vrhuncu svog razvoja, baš u vrijeme rođenja Marina Držića (1508.) najpoznatijega hrvatskog komediografa. Marin Držić, kao i Machiavelli, bio je pravi primjer renesansnog čovjeka. Gajio je humanističke ideje kao i njegovi uzori (Ciceron i Plaut) te je pritom uvelike bio sputavan povijesnim prilikama odnosno teškom imovinskom situacijom. Za vrijeme ljeta u Firenci 1566. Držić piše pisma vojvodi Cosimu I. i princu Francescu Mediciju u kojima traži pomoć za svrgavanje vladajućeg sloja Dubrovnika. Držić je zasigurno čitao Machiavellijevog *Vladara* te mu je on poslužio kao osnovni politički „udžbenik“ u formiranju urotničkih pisama. Njima se autor ujedno oprostio od života i od literature.

Ako поближе sagledamo biografije Marina Držića i Niccolòa Machiavellija, uočiti ćemo određene zajedničke crte koje karakteriziraju oba autora. Naime, oba autora savršeni su primjeri renesansnih ljudi. Oni su prožeti humanističkim idejama s jedne strane te podvrgnuti surovoj realnosti s druge. Obojica su u mladosti stekli određenu humanističku naobrazbu, onu koja ih je osposobila za aktivno sudjelovanje u životu zajednice te im uvelike odredila životni put. Machiavelli kao stanovnik Firence i Držić

kao ponosni Dubrovčanin, svaki na svoj način voljeli su svoj grad. Trudili su se biti ponosnim građanima svojih gradova želeći im vječni prosperitet.

Prilike renesansne Europe utjecale su na promjene vladara i režima. Stjecajem okolnosti Držić, kao i Machiavelli, morao je izbivati iz svoga grada. Prvi, pripomognut lošim ekonomskim statusom odlazi na studij u Italiju a potom i na putovanja u Beč i Carigrad, dok drugi, smjenom vlasti biva otjeran iz Firence i naposljetku, ponovno vraćen. Zadnju godinu života dočekuju ojađeno. Machiavelli se nakon ponovne uspostave Republike 1527. (koja nije dugo trajala) povlači na svoje imanje gdje dočekuje smrt. Držić, nakon neuspjelog prevrata iz 1566. odlazi u Veneciju gdje ga već iduće godine čeka ista sudbina.

Niccolò Machiavelli umire u svojoj 58. godini života, dok Držić, (ako 1508. računamo kao godinu njegova rođenja) umire u svojoj 59. Obojica, čini se, umiru od udarca nesklone *fortune*.

POPIS SLIKA

Slika 1. Niccolò Machiavelli, portret Santi di Tita iz 16. stoljeća

(National post, <http://nationalpost.com>) 27. 01. 2018.11

Slika 2. Marin Držić, spomenik Ivana Meštrovića

(Dubrovački dnevnik, <http://dubrovackidnevnik.rtl.hr>) 06. 02. 2018.24

Slika 3. Crkva svetih Ivana i Pavla u Veneciji

(Wikiwand, <http://www.wikiwand.com>) 10. 02. 2018.35

POPIS LITERATURE

1. Bogišić, Rafo: *Marin Držić Sam na putu*, HAZU, Zagreb, 1996.
2. Bogišić, Rafo: *Mladi dani Marina Držića*, Mladost, Zagreb, 1987.
3. Bogišić, Rafo: *Nadahnuće i zbilja – tri posljednja koraka u životu Marina Držića u: Marin Držić 1508–2008. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 5–7. studenoga 2008. u Zagrebu*, ur. N. Batušić, D. Fališevac, Zagreb, HAZU, 2010., 215-232.
4. Connell, William John, "New Light on Machiavelli's Letter to Vettori, 10 December 1513" u: *Europa e Italia: Studi in onore di Giorgio Chittolini / Europe and Italy: Studies in Honour of Giorgio Chittolini* (Florence: Firenze University Press, 2011), 93-127.
5. Čale, Frano: *Predgovor, Marin Držić: Novela od Stanca / Dundo Maroje*, Školska knjiga, Zagreb, 1999.
6. Čale, Frano [prijevod i komentar]: *Urotnička pisma Marina Držića*, SNL, Zagreb, 1989.
7. Držić, Marin: *Novela od Stanca / Dundo Maroje*, [priredio Frano Čale], Školska knjiga, Zagreb, 1999.
8. Ferrero, Guglielmo: *Machiavelli and Machiavellism*, <https://www.foreignaffairs.com>, 29. 01. 2018.
9. Gilbert, Allan: *The letters of Niccolò Machiavelli*, University of Chicago Press, Chicago, 1988.
10. Grubiša, Damir, „Kako čitati Vladara“ u: Niccolò Machiavelli, *Vladar*, Globus, Zagreb, 1998., 7-86.
11. Jansen, Sharon, *The Monstrous Regiment of Women - I Am the Daughter of One Who Had No Fear*, <http://www.monstrousregimentofwomen.com>, 27. 01. 2018.
12. Jeličić, Živko: *Marin Držić Vidra*, Naprijed, Zagreb, 1961.
13. Kunčević, Lovro: *Ipak nije na odmet sve čuti: Medičejski pogled na urotničke namjere Marina Držića*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, Vol., No. 45, 2007., <https://hrcak.srce.hr/16197>, 9-46., (11. 02. 2018.)

14. Kunčević, Lovro: *Urotnička pisma* (Leksikon Marina Držića), <http://leksikon.muzej-marindrzić.eu/urotnicka-pisma/?highlight=urotnička%20pisma> (11. 02. 18.)
15. Machiavelli, Niccolò: *Machiavelli Volume I.*, Createspace Independent Publishing Platform, 2016.
16. Machiavelli, Niccolò: *Vladar*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998.
17. Novak, Slobodan P., Valle, Roberto: „Urota ili Traktat o čovjeku Nahvao“ u: *Urotnička pisma Marina Držića*, [prijevod i komentar Frano Čale], Liber, Zagreb, 1989., 53-62.
18. Novak, Slobodan Prosperov: *Rekonstrukcija Držićeva životopisa od 1538. do 1543. prema novim dokumentima iz sienskih arhiva*, *Croatica*, 2007., <https://hrcak.srce.hr/174685>, 211-221., (08. 02. 18.)
19. Rafolt, Leo: *Teologija urote: Čitanje Držićevih pisama Cosimu I. i Francescu Mediciju*, *Umjetnost riječi*, Vol. 60, No. 1-2, 2016., <https://hrcak.srce.hr/file/256240>, 27-54., (11. 02. 2018.)
20. Ridolfi, Roberto: *Girolamo Savonarola - Italian Preacher*, <https://www.britannica.com>, (29. 01. 2018.)
21. Skinner, Quentin: *Machiavelli A very short introduction*, Oxford University Press, New York, 2000.
22. Stojan, Slavica: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevi renesansnog Dubrovnika*, HAZU, Zagreb – Dubrovnik, 2007.
23. Šutalo, Goranka: „Nahvao-nazbilj trvenja: 'afera' Tirena i Vetranovićeva apologija prigodnicom“ u: Batušić, Nikola ; Bogišić, Rafo ; Pavličić, Pavao ; Moguš, Milan (ur.). *Dani Hvarskog kazališta. Nazbilj i nahvao : etičke suprotnosti u hrvatskoj književnosti i kazalištu od Marina Držića do naših dana : u čast 500-obljetnice rođenja Marina Držića : zbornik radova*. Zagreb ; Split : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti ; Književni krug, 2009, str. 140-151.
24. Tatarin, Milovan: „Držić i Machiavelli (Nacrt za jedno čitanje Držićeva makijavelizma)“ u: *Jezik književnosti i književni ideologemi*, Zbornik radova 35. seminara Zagrebačke slavističke škole, 2007., 63-85.

25. Vekarić, Nenad: *Držićeva firentinska urotnička epizoda: Dio plana Bobaljevićeva klana da razvlasti Gundulićev klan*, <https://hrcak.srce.hr/file/108419>, 5-16., (12. 02. 2018.)

SAŽETAK

Kraj 15. i početak 16. stoljeća u Firenci, osim niza dinastičkih borbi za prevlast, obilježio je i talijanski mislilac i dramaturg Niccolò Machiavelli (1469. – 1527.). Bez bilo kakve sumnje bio je jedna od najpoznatijih i najutjecajnijih političkih figura Firentinske Republike onoga doba. Također, imao je privilegiju putovati i biti članom diplomatskih poslanstava koja su boravila na brojnim dvorovima tadašnje Europe. Njegovo najpoznatije djelo *Vladar* značajno je i danas a predstavlja svojevrsni priručnik za vladare svih epoha.

Marin Držić, najpoznatiji hrvatski renesansni komediograf, rodio se 1508. u vrijeme kada se Dubrovnik nalazio na vrhuncu svoga razvoja. Kao i Machiavelli, od rane je mladosti obrazovan u humanističkome duhu što je uvelike odredilo njegov životni put kao dramatičara ali i kao političkoga mislioca teoretičara. Zadnjih godina svoga života Marin Držić odlučio se za urotnički prevrat (1566.) i to baš u vrijeme boravka u Firenci, rodnom gradu Niccolòa Machiavellija. Taj Držićev prilično neuobičajen poduhvat podijelio je suvremene književne povjesničare koji od samoga saznanja za urotnička pisma pa sve do danas s posebnim žarom raspravljaju kako uspostaviti odnos između Držića komediografa i Držića urotnika, odnosno, mogu li se u izravan odnos dovesti Držićeva djela i urotnička pisma koja su bila namijenjena vojvodi Cosimu Mediciju i njegovu sinu Francescu. Razmatranje njihovih stavova, analiza postavki na kojima počivaju, uočavanje srodnosti ali i odstupanja u argumentaciji toga problema predmet je ovoga rada.

SUMMARY

The end of the 15th and the beginning of the 16th century Florence, apart from many dynastic struggles, was marked by the great Italian intellectual and playwright Niccolò Machiavelli (1469. – 1527.). Without any doubt he was one of the most well known and influential political figures of the Florentine Republic of that time. Also, he had the privilege to travel across Europe and be a part of diplomatic delegations which attended many of the European courts. His best known work *The Prince* is well regarded even today and it can be called a manual of sorts for rulers of all epochs.

Marin Držić, the most famous Croatian Renaissance playwright, was born in 1508. when the city of Dubrovnik was at the height of its powers. Like Machiavelli, he had a humanistic education since his early years which defined his life path as a playwright and as a political theoretic from the start. During the last years of his life Marin Držić was at the center of a political conspiracy which took place in Florence. His act divided literary historians who still debate, even today about the direct connection between his literary work and his conspiracy letters which were intended to count Cosimo de Medici and his son Francesco. The essence of this work would be analyzing the multiple opinions from the literary historians throught the years, and also finding the similarities and deviations in their views.